

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

Bakalářská práce

2020

Magdaléna Bašová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

**Vize TGM o uspořádání Evropy v předválečném,
válečném a poválečném období**

Bakalářská práce

Autor práce: Magdaléna Bašová

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30.7.2020

Magdaléna Bašová

Bibliografický záznam

BAŠOVÁ, Magdaléna. *Vize TGM o uspořádání Evropy v předválečném, válečném a poválečném období*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií, 2020. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rozsah práce: 111 205

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o názorech TGM týkajících se uspořádání Evropy a postihuje jejich vývoj v časovém horizontu krátce před první světovou válkou, za války a opět krátce po válce. Cílem práce je popsat proměnu názorů, přehledně jí shrnout a porozumět těmto změnám. Dále se práce věnuje Československu, stručnému popisu jeho vzniku a charakteristice politiky dle T.G.M. Po krátkém úvodu, představení cílů, metod práce a charakteristice zdrojů následují kapitoly, které se zaměřují na danou problematiku, jsou rozděleny do různých tematických celků a v rámci kapitol je postupováno chronologicky. Pozornost je věnována i rozboru základních Masarykových děl. Samostatná kapitola pak plní dílčí cíl práce, tedy charakterizování Československa a jeho vzniku. V závěru jsou shrnuty výsledky práce.

Abstract

Bachelor thesis deals with T.G.M's opinions about Europe's arrangement and affects their development in the time shortly before the first world war, during the war and also shortly after the war. The goal of this thesis is to describe the changing of these opinions, summarize them and understand the changes. A further vote is devoted to Czechoslovakia, briefly describe his origin and characterize its policy according to T.G.M. After the brief introduction, the introduction of goals and methods of work and characteristic of sources follow the next chapters which are focused on the topic, which are divided into thematic units, the chapters are chronologicall. The attention is also paid to analysis of Masaryk's basic books. The separate chapter then fulfils a partial goal of the thesis, which characteristic Czechoslovakia and its origin. In the end, there is a summary.

Klíčová slova

Tomáš Garrigue Masaryk, první světová válka, Rakousko-Uhersko, Evropa, Československo

Keywords

Tomáš Garrigue Masaryk, first world war, Austria-Hungary, Europe, Czechoslovakia

Název práce

Vize TGM o uspořádání Evropy v předválečném, válečném a poválečném období

TGM's visions of Europe's arrangement on the pre-war, war and post war era

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce doc. PhDr. Josefu Mlejnkovi, PhD., za to, že se uvolil mi pomoci práci dokončit v tak krátkém čase.

Obsah

1	Úvod	2
1.1	Účel a struktura práce	2
1.2	Metodologie a použité zdroje	3
2	Rakousko-Uhersko.....	4
2.1	Politická situace před válkou	4
2.2	Vztah T.G.M k Rakousku-Uhersku	4
2.2.1	V době předválečné.....	4
2.2.2	Za války	6
3	Evropa.....	8
3.1	Názorová hnutí na reorganizaci Evropy před válkou.....	8
3.1.1	MittleEuropa	8
3.1.2	Slovanské postoje	9
3.1.2.1	Rusko a T.G. Masaryk	11
3.2	Vztah T.G.M k Evropským národům.....	12
3.2.1	Poláci	12
3.2.2	Jihoslované	13
3.3	Vize o uspořádání Evropy	14
3.3.1	Jejich formování v době válečné	14
3.3.2	Podoba Evropy po válce v myšlení T.G.M	17
3.4	Vize utvořené za války a Masarykovo myšlení po válce.....	21
3.4.1	Shoda v jednání a tvorbě.....	21
3.4.2	Srovnání děl T.G.M a Nová Evropa versus Světová revoluce	22
4	Československo	24
4.1	Cesta ke vzniku samostatného Československa.....	24
4.1.1	Role legií a krajanských kolonií v uznání nového státu	28
4.2	Vnitřní uspořádání.....	30
4.2.1	Slovenská otázka	33
4.3	Zahraniční politika	34
5	Masarykův názor na etiku konfliktu. Kdo nese vinu?.....	35
6	Závěr	37
6.1.1	Masaryk jako politik	37
6.1.2	Proměny názorů v čase	38
6.1.3	Závěry práce týkající se rozboru děl T.G.M	40
7	Zdroje.....	42

1 Úvod

O Tomáši Garrigue Masarykovi lze směle tvrdit, že je ikonickou postavou českého národa, pro některé představuje jen prvního československého prezidenta, pro další mimo toto ještě filozofa, sociologa a v neposlední řadě i literáta, který je známý i za hranicemi naší země. Ve své psané tvorbě zachycuje myšlenky ze všech oblastí svých zájmů a podává je poměrně srozumitelnou formou, i když jeho nevšední intelektuální rozhled často předpokládá hlubší znalost problematiky už na začátku četby. Náš zájem si zaslouží i jeho osobní život, od ne příliš jednoduchých začátků až po dobu jeho prezidenství a včetně ní.

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila pouze jednu oblast jeho politického myšlení, jde konkrétně o názory na uspořádání evropského prostoru, bude v ní zachyceno, jak se jeho názory měnily a vyvíjely spolu s historickým vývojem první světové války. T. G. Masaryk samozřejmě nebyl jediný, kdo se těmito myšlenkami v dané době zabýval, pro účely textu se však budu zabírat hlavně jeho vizemi.

1.1 Účel a struktura práce

Masarykovy představy o vhodném uspořádání Evropy se objevují v jeho různých knihách, dílech, projevech apod. Účelem této práce je myšlenky shrnout do jednoho textu, který ve výsledku podá ucelený obraz těchto názorů, zároveň je spojí s dobou, ve které vznikaly a pokusí se pochopit motivy daných jednání a změn. Práce bude rozčleněna do jednotlivých kapitol dle rozebírané problematiky, ve kterých budou popsány nejen samotné názory, ale i činnost T.G. Masaryka, protože i přes velkou teoretickou práci byl také praktickým politikem. Výzkumná otázka, na kterou se bude práce snažit odpovědět je tak jednoduchá. Jak se proměnily vize T.G.M týkající se vhodného uspořádání Evropy před válkou, ve válce a po ní a jaké byly příčiny těchto změn? Dílčí otázka je, jaká cesta vedla k vytvoření samostatného Československého státu a jaké bylo jeho postavení v těchto vizích?

Kapitoly budou rozčleněny do tematických celků dle geografického i chronologického hlediska. První tematická část rozebere Rakousko-Uhersko, jeho geopolitickou situaci v letech před válkou a následně vztah samotného T.G.M k němu, a to v různých časových obdobích. Další kapitola se věnuje Evropě a je rozdělena do několika podkapitol, první podkapitola se věnuje její podobě před válkou a názorovým hnutím na její reorganizaci v tomto období. Dále se kapitola zabývá vztahem Masaryka k vybraným evropským zemím a následně samotným názorům na vhodné uspořádání evropského kontinentu vztahujícím se k době před válkou, k době jejího trvání a po ní. Čtvrtý velký úsek práce se zabývá Československem, mapuje cestu ke vzniku státu a rozebírá faktory důležité pro jeho uznání, popisuje vnitřní uspořádání, zahraniční politiku i problémy, kterým muselo čelit za krátkou dobu své existence.

Z uvedené struktury a výzkumných otázek je již patrný hlavní cíl práce, tím je popsat proměny vizí T.G. Masaryka týkající se ideálního uspořádání evropského kontinentu v průběhu času, časový úsek je ohraničen dobou trvání první světové války, také krátce před ní a krátce po jejím skončení. Dílčím cílem je v těchto vizích blíže charakterizovat postavení Československa, jeho vznik a budoucí pozici.

1.2 Metodologie a použité zdroje

V práci aplikuji kvalitativní metody, zaměřím se na analýzu Masarykových textů, ale též metodu komparační. Vzhledem k povaze práce bude pro zpracovávání tématu využito hlavně studium pramenů, primárních i sekundárních. Budu vycházet z děl a projevů samotného T. G. Masaryka a dále z jeho korespondence s ostatními vrcholnými představiteli politické scény, které jsou knižně zachyceny. Sekundární zdroje budou použity pro lepší vhled do tématu a doplnění poznatků získaných z předchozího zkoumání. Práce si neklade za cíl objevit nové převratné informace nebo najít originální úhel pohledu na danou problematiku, chce však dosud poznané shrnout v přehledný logicky a chronologicky uspořádaný text sestavený na základě správné interpretace sebraných faktů.

Po dokončení celé analýzy pramenů bude možné odpovědět na položené výzkumné otázky a tím splnit cíl práce, to znamená popsat proměnu představ T. G. Masaryka o uspořádání evropského prostoru.

2 Rakousko-Uhersko

2.1 Politická situace před válkou

Situace v Rakousku-Uhersku nebyla před válkou nijak příznivá z hlediska vnitřní i zahraniční politiky. Země procházela krizí a nedařilo uspokojivě řešit problémy nahromaděné dlouhými léty nezodpovědné vlády. Vnitřní uspořádání představovalo jednu z nejpalcivějších otázek. Roku 1867 proběhlo Rakousko-Uherskému vyrovnání, Uhry měly pravomoci rozhodovat ve všech oblastech vlastní správy vyjma zahraniční politiky, obrany a financí (Kovtun 1985, s. 8), ve stejném roce došlo také k vytvoření nové ústavy pro druhou část říše, která byla v platnosti až do roku 1918, a to pro úředně zvaný stát „království a země na říšské radě zastoupené“. V dokumentu nebylo ani v nejmenším přihlíženo k národnostním požadavkům a přinesl pouze značné úpravy občanských práv¹ (tamtéž, s. 10-11). Dále bylo roku 1907 zavedeno všeobecné hlasovací právo (tamtéž, s. 26). V zahraniční politice Rakouskou taktéž nesklízelo příliš úspěchů, získalo pod správu Bosnu a Hercegovinu, stalo se členem Dvojspolku a obecně spíše vykazovalo neúspěšnou snahu o expanzivní politiku.

2.2 Vztah T.G.M k Rakousku-Uhersku

2.2.1 V době předválečné

S Rakousko-Uherskem je samozřejmě spjat téměř celý Masarykův život, výraznější pozornost na sebe upoutal až po přesunu do Vídně, kde započal svoji univerzitní kariéru na zdejší univerzitě, habilitoval v roce 1879 prací *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Poté se přesunul do Prahy, kde se poprvé více zapojil do veřejného i politického života. Angažoval se v případě nálezů Rukopisů, správně zastával názor, že jde o padělky, a i přes nepřátelství ostatních svou pravdu neváhal dokázat. Další velkou kauzou pak byla vražda Anežky Hružové². Prvním politickým počinem byl vstup do strany Mladočechů, původně patřil k realistům. Od roku 1891 do roku 1893 zastával mandát poslance říšského sněmu, ale 1893 se ho sám vzdal (Liška 2017, s. 38), v politice se cítil slabý a chtěl se dále vzdělávat (Čapek 1990, s. 120), aby se, až bude připraven, mohl vrátit lepší.

V prvním poslaneckém období se projevoval jako zapálený reformátor, snažil se poukázat na nutné změny ve vnitřní i zahraniční politice, po dobu mandátu si byl jistý, že vývoj rakouské politiky povede k demokratizaci (Kovtun 1985, s. 9 a 23). Od roku 1900 stál v čele České strany lidové, která se roku 1905 přejmenovala na Českou stranu pokrokovou. V předválečných letech 1907 až 1914 zastával post poslance říšského i českého sněmu podruhé, ten mu poskytoval ochranu poslanecké imunity, která pro něho nebyla tak úplně

¹ Mezi tyto občanská práva patřila svoboda-svědění a vyznání, projevu a tisku, spolčování a shromažďování (Kovtun 1985, s. 11).

² Tento případ je známý spíše pod označením Hilsneriáda.

nepotřebnou, ochránila ho před represemi ze strany rakouských úřadů, ty mu reálně hrozily už kvůli jeho kritice rakouskouherské zahraniční politiky i kvůli publikační činnosti spojené s dalšími výtkami vůči císařskému dvoru, postupně odkládal zdvořilostní fráze a přecházel k ostré rétorice. Od roku 1907 byl v opozici vůči vládě (Masaryk 2008, s. 180) a její zahraniční politice, angažoval se například v Záhřebském procesu konaném v roce 1909.

Proces se týkal skupiny Srbů obžalovaných z organizace protirakouského spiknutí. Tito lidé byli souzeni na základě důkazů shromážděných rakousko-uherským velvyslanectvím, dokumenty považoval Masaryk na základě svého zkoumání za podvržené a dožadoval se zastavení soudu. Tím zpochybnil práci ministerstva zahraniční vedeného Aloysem von Aehrenthalem (Soubigou 2004, s. 121), celá aféra vyústila až k jeho konci ve funkci. Spory nevedl jen se zástupci habsburské politiky, známá je aféra sporu o smysl českých dějin³, ten vedl Masaryk s historikem Josefem Pekařem. V tomto období také hodně cestoval na západ i na východ, na svých cestách si vybudoval mnohé vztahy a spojení, která mu následujících letech velmi pomohla. Jeho zahraniční aktivity obsahovaly činnost v diplomatickém i akademickém prostředí, jinak tomu bylo doma, kde se z akademického života spíše stahoval do ústraní. V politice se pak čím dál více projevovala jeho názorová vyhraněnost. Postupně se rozcházel se všemi stranami, jichž byl doposud členem a stával se v podstatě nezávislým poslancem, toto postavení vycházelo i z jeho přesvědčení o vyšších ideálech politiky, které ostatní plně nesdíleli (Soubigou 2004, s. 150-151). Nicméně stále ještě nebyl nijak radikální, až do roku 1914 věřil, že soustátí je možné reformovat na základě národnostního principu.

Byl přesvědčen, že jen skrze dobře a pravý čas provedené reformy se společnost vyvíjí (Opat 2006, s.57). Argumenty pro podporu reforem hledal mimo jiné v samotném účelu založení monarchie. Rakousko-Uhersko, argumentoval, vzniklo na základě svobodného rozhodnutí zemí spojit se proti hrozbě představované Osmanskou říší, toto nebezpečí již dávno pominulo, nastala nová doba, proto musely přijít reformy a vytvořit se nová státní idea. Tou měla být idea demokratické monarchie založené na principu rovnoprávnosti národů (Opat 1994, s. 133), o podobné federaci národů mluvil již v roce 1848 František Palacký⁴ (Masaryk 2008, s. 136), v tomto směru Masaryk také upozorňoval už v 90. letech 19.století na nutnost smíření se s menšinou Němců na našem území, měli přijmout daný program, protože bez toho

³ Ten vedl Masaryk s historikem Josefem Pekařem. Pekař kritizoval Masarykovo nakládání s dějinami, podle něj se snažil svůj politický cíl opřít o domnělý souhlas generací předků, Pekař také nesouhlasil s možností vytyčit národu pouze jeden smysl dějin. Dále poukazoval na pojetí dějin českého národa jako dějin zápasu s Němci jako na nesmyslné, dle něj je historie založená na potkávání kultur a přejímání vědění (Pekař 1999, s. 384-385).

⁴ Dle tohoto návrhu měly být zrušeny stávající provincie a království, Čechy se měly rozdělit na dvě části Českou a Německou stejně tak Uhry. Mělo dojít k sjednocení Čechů a Slováků a ostatní země měly vytvořit národní útvary (Masaryk 2008, s. 136).

se nemohl úspěšně uskutečnit (Šolle 1992, s. 81). Obdobná byla nálada celé české politické reprezentace v příslušném období. Postupně se utvořily 3 postoje. Existovaly zde strany loajální monarchii, strany nakloněné Rusku, a nakonec menšinový postoj, který v pozdějších letech zastával Masaryk a několik málo dalších, ti hlásali program samostatnosti (Soubigou 2004, s. 162), ten ovšem vznikl až jako poslední. Ideji přetvořeného Rakouska věnoval mnoho úsilí a opustit jí se rozhodl až po dlouhých úvahách. Lze říci, že sám prodělal změnu celého jednoho osobního postoje, totiž ze zarputilého reformátora se stával revolucionář (Kovtun 1985, s.28). Původně revoluci jako prostředek odmítal, v rámci dalšího pak začal akceptovat revoluci v roli poslední možnosti (Masaryk 2015, s. 213).

S postupem času, když už byla válka nevyhnutelná, začal Masaryk podnikat své cesty do zahraničí účelově. Budoval kontakty a připravoval si půdu pro možný odchod ze země a následné vedení odboje, to bylo v létě roku 1914. Později přiznával, že válku nečekal tak brzy a po jejím vyhlášení Německem si myslel, že jde pouze o další nátlak. Vyhlášení války ho zastihlo právě v Německu, po cestě zpět do Čech mohl pozorovat přípravy na válku v Německu a posléze i doma. Získané dojmy ho naklonily na protirakouskou stranu. Byla to připravenost Německa a na druhé straně neochota českých vojáků k nástupu na frontu, jejich odmítání boje i zprávy o trestech obyvatel, kteří smýšleli protirakousky (Masaryk 2008, s. 108-110), které ho přiměly k akci: „*Já jsem se zastyděl, že my političtí vůdcové byli jsme bezradní ještě v okamžiku, když už naši vojáci zvedli revoluci.*“ (tamtéž, 2008, s. 110). Ve změně názoru ho utvrdil i rozhovor s předsedou vlády Ernstem Körberem uskutečněný nedlouho před Masarykovým odjezdem, kterého se ptal na možné uskutečnění reformu, když Rakousko vyhraje ve válce. Körber odpověděl, že nikoli, vítězství posílí centralismus a následovat bude germanizace (Opat 2003, 262).

Všechny plány však vyžadovaly dlouhé přípravy ztížené nutností utajení. Skutečně odjel až koncem roku 1914 pod záminkou, že doprovází svou dceru Olgu na léčebný pobyt, uprchl přes Itálii a pak dále do Švýcarska, zde pomýšlel alespoň na návštěvu domova, ale pod nátlakem přátel se rozhodl zůstat. Před odchodem ze země zde stihl založit tajnou organizaci nazývanou Maffie, kterou tvořili jeho věrní přátelé zasvěcení do plánů, prvním organizátorem se stal E. Beneš (Novotný 2019, s. 20), po jeho odchodu pozici převzal Přemysl Šámal (Kovtun 1987, s. 69). Maffie pak byla pomocným orgánem pro získávání informací a provádění odbojových akcí uvnitř budoucí republiky.

2.2.2 Za války

První rok v exilu byl pro něj osobně jedním z nejtěžších, jeho syn Herbert byl mobilizován a v Haliči se nakazil tyfem, na který o rok později zemřel. Dcera Alice byla zatčena

v souvislosti se zapojením do odbojové organizace Maffie. Další syn, zřejmě neznámější, Jan byl v roce 1915 povolán do boje a na frontě zůstal až do roku 1918. Manželka Charlotta Masaryková jako jediná z rodiny strávila válečná léta v Praze, ale neustálé pronásledování ze strany úřadů se výrazně podepsalo na jejím psychickém zdraví (Soubigou 2004, s. 180). Zprávy z domova tedy pro T.G.M nebyly příliš dobré, v prvním roce dokonce pomýšlel na návštěvu domova, ale na naléhání přátel neodjel, doma by byl jistě hned po příjezdu zatčen. Později řekl Čapkovi v rozhovoru pro knihu *Hovory s T.G.M*, že tehdy už neměl nic jiného než myšlenky na válku a akci proti Rakousku (Čapek 1946, s. 145). Ani nepříznivá rodinná situace neoslabilo jeho odhodlání a Masaryk naplno rozvinul snahy o uskutečnění svých cílů.

Jeho vztah k Rakousku-Uhersku se od základů proměnil, nyní již neviděl řešení v demokratické reformě, které by zajistila jeho další existenci a zachovala velmocenský status (Opat 1997, s. 6), nyní si byl jist, že toto soustátí musí přestat existovat. Nerozhodl se však bojovat z nacionálně šovinistických důvodů, všechny kroky a rozhodnutí vycházely z jeho životní filozofie, bojoval jako demokrat a humanista (tamtéž, s. 7). Sám poznamenával, že k tomuto poznání došel skrze své působení v politice: „... čím větší nabýval politickou zkušenost, tím více jsem počal nedůvěřovat Vidni a dynastii, tím proti Rakousku jsem se stával radikálnější.“ (Masaryk 2008, s. 180), řekl Masaryk v jednom z projevů, které pronesl při pobytu v Rusku v roce 1917 a skutečně jeho vyjádření ohledně říše byla často velmi striktní, v některých projevech pro něj Rakousko nebylo ani říší pouze dynastií, jindy jej nazýval středověkým nástrojem Říma pro udržení katolicismu nebo utiskovatelem národů (tamtéž, s. 13 a s. 197). Posuzoval Rakousko jak politicky, tak mravně (Masaryk 2005, s. 33).

Z Itálie pak pokračoval do Švýcarska, do Ženevy. Tam se k němu v roce 1915 připojil Edvard Beneš, v témže roce se oba zase rozdělili. Beneš zamířil do Paříže a Masaryk pokračoval do Londýna. Nedocenené bývá samotné rozhodnutí pro exil na západě, tímto krokem spojil T.G.M směřování budoucího Československa se zeměmi jako Francie nebo Anglie, stejně tak se mohl rozhodnout i pro útěk do Ruska a směřování Československa by mohlo probíhat zcela jinak, ale i díky svým předchozím pobytům v zemi tuto možnost vyloučil, protože v ruských poměrech neviděl velkou šanci na úspěch (Opat 1994, s. 135), v Rusku by neměl přístup ke Spojencům, ani by nemohl tak rychle a účinně komunikovat. Práci mu usnadňovalo, že v exilu nezačínal úplně od nuly, více méně následoval pouze upravoval a rozvíjel plány, se kterými de facto operoval už od 90.let (Šolle 1998, s. 47).

První významné počiny v exilu jsou spojeny s akademickou činností T.G. Masaryka, jedním z nich byla inaugurační přednáška na univerzitě v Londýně, kde získal profesorské místo, její téma zvolil účelově – *Problém malých národů v Evropské krizi* (Opat 2006, s. 18).

Dalším skutečně radikálním krokem mezinárodního měřítka proti Rakousku ze strany české exilové politiky bylo vydání memoranda nazvaného *Independent Bohemia*, které poslal vládě Velké Británie a Francie. V něm bylo otevřeně požadováno rozdělení Rakouska – Uherska po válce a vytvoření nezávislého českého a slovenského státu (Soubigou 2004, s.161). Toto memorandum nebylo jediné, Masaryk tento prostředek často používal k šíření svých myšlenek. Samozřejmě většinu úvah i sil věnoval T.G.M vytvoření vytouženého samostatného Československého státu⁵, všude při svých cestách v exilu navštěvoval krajanské kolonie a snažil se vzbudit národní citění. „*Každý svědomitý Čech dnes musí být proti Rakousku!*“, provolával ve sloupku pro *Bohemian Review* v roce 1917 (Masaryk 2008, s.11). Po letech snah o udržení se vybudování si lepší pozice v říši bylo jasno, dost bylo těchto snah, je na čase být radikální.

Masarykova rozvinutá síť kontaktů doma i v zahraničí mu umožňovala poměrně dobře sledovat vývoj v různých částech světa hlavně v Rusku a dále nálady v Londýně a v USA. Masaryk zhodnotil i postavení Rakouska ve válce a jeho vztah k Německu, Spojenci museli nutně uznat, že Rakousko je stejný nepřítel jako Německo (Masaryk 2008, s. 42) a je jím využíváno jako předvoj, navíc německé jednotky zachránily Rakousko-Uhersko před vpádem Rusů do Haliče a je mu tedy zavázáno (tamtéž, s.138). Masaryk byl od začátku války přesvědčený, že Spojenci musí válku dovést až dokonce a přimět Německo a spolu s ním pochopitelně i Rakousko-Uhersko k úplné kapitulaci. V opačném případě by hrozilo, že habsburská říše zůstane v nějaké formě zachována (Masaryk 1994, s.78)

3 Evropa

3.1 Názorová hnutí na reorganizaci Evropy před válkou

I před vypuknutím první světové války existovaly plány na přetvoření mapy Evropy, tyto plány, některé byly více jiné méně reálné, se zakládaly zejména na velkonárodnostním nebo velkostátním principu. Lze je rozdělit na dva dominantní proudy. Jeden reprezentuje germánskou ideu a druhý ideu slovanskou. Slované nebyli ve svých názorech jednotní, v podstatě se velmi rozcházeli. Tomáš G. Masaryk se některým proudům věnoval ve svých dílech. Vykládal jejich cíle a zásady, s některými sympatizoval, některé přímo odmítal.

3.1.1 MittleEuropa

Germánská idea souvisela s hnutím pangermanismu, které se snažilo, jak už název napovídá, sjednotit Germány, zejména pak Němce a vytvořit jeden státní celek (MittleEuropa). Hnutí má dlouhou historii. Je to historie snah o uskutečnění politických ideálů a teorií

⁵ Rozdělení Rakouska-Uherska a vznik Československa nebyly jeho konečným cílem, ten viděl ve sjednocení Evropy v jeden celek (Opat 1994, s.474).

založených na nacionálním citění národa. Jeho zastánci se v některých aspektech rozcházel, ale rozpory nebyly tak propastné jako u slovanského pojetí. Pangermánský plán později nabyl konkrétnější podoby, tuto podobu představovala tzv. centrální Evropa vedená Německem. Geograficky vyjádřeno by takovéto uspořádání zahrnovalo Německo, Rakousko-Uhersko, Balkán i Turecko⁶ (Kořalka 2003, s. 13).

Masaryk hnutí odsuzoval pro jeho agresivní základ, pangermanismus nechtěl jen sjednotit Germány a dát jim vlastní stát, jak tomu bylo u Slovanů a panslavismu, ale hlásal že negermánské národy by jim měly sloužit (Masaryk 1994, s.69) a spojoval ho s pruským militarismem. V jejich zásadách nebylo uznat právo ostatních národů na sebeurčení, měl vzniknout mnohonárodnostní stát s vůdčím německým národem, který se prohlašuje za národ předurčený k panství⁷ (Masaryk 2005, s. 295). V úvahách o příčinách války věnoval Masaryk pangermanismu hodně prostoru, protože právě tento postoj byl podle něho jednou z příčin konfliktu.

3.1.2 Slovanské postoje

Slované takto jasnou ucelenou vizi postrádali. Jejich plány byly různé, ale všechny měly společný zájem, kterým bylo sjednocení a osamostatnění, v obecném smyslu národa slovanského konkrétněji národa vlastního, u nás národa českého. Předně je důležité poznamenat, že mezi slovanskými národy byly v době před první světovou válkou značné rozdíly, žily v jiných částech Evropy a pod jinou nadvládou. Čechům nejbližší slovanský národ Poláci žili rozdělení ve třech říších Prusku, Rakousko-Uhersku a Rusku. Z toho vyplýval i jejich vztah k těmto velmocím. V ruské části byl všudypřítomný antagonismus mezi Poláky a Rusy, Rusové byli považováni za největšího nepřítele kvůli snaze o porušení a s tím spojenému často krutému chování. Podobnou náladu bylo možno pozorovat i v Rakousko-Uherské části, kam se tento antagonismus přenášel, tady ležely důvody jistému nepřátelství chovanému vůči Čechů. Ty Poláci považovali za zaryté panslavisty nakloněné všeruskému řešení, které chápali pouze jako pokus o nastolení ruské nadvlády, a navíc na rakouském území i za přísluhovače monarchii (Krystýnek 2013, s. 28), na druhé straně existovala skupina Poláků, kteří považovali Německo za většího nepřítele než Rusko a doufali, že v případě vítězství Ruska by se naskytla možnost jejich stát sjednotit a dosáhnout nějakého stupně autonomie (tamtéž, s. 30).

⁶ Někteří připojovali ještě německé kolonie v Africe a na druhou stranu se obraceli i k Holandsku, Belgii nebo Švýcarsku.

⁷ T.G.M odsuzoval jakékoli projevy nacionalismu, dle něj neexistuje něco jako vyvolený národ nebo dokonce čistá rasa „... jako není nadčlověka, tak není nadpráva velkých národů...“ (Opat 1998, s.8).

Další část slovanských národů žila v jižní Evropě, v oblasti Balkánu. Tyto národy žily dlouhá léta pod nadvládou Turecka a proces formování národů zde probíhal až od 18.století (Tejchman 2017, s. 14). Po sériích menších či větších konfliktů a vzpour vypadala situace před válkou takto – část Jihoslovanů byla pod nadvládou Rakouska-Uherska, byli to Slovinci, Chorvaté, Srbové a po anexi byly připojeny Bosna a Hercegovina. Kromě Habsburků zde měli vliv i Rusové a Němci. Jejich cílem byla autonomie v rámci Rakouska-Uherska (tamtéž, s. 18), výjimkou bylo Srbsko, které již bylo de facto samostatné, později se zformoval plán jihoslovanské federace pod vedením Srbska. Největší slovanský stát Rusko mělo zcela odlišné postavení, bylo samostatné a nepoměrně větší než všechny ostatní, proto mělo v plánech roli ochránců Slovanů a vůdčí postavení v zamýšlené vzniklé říši.

Ostatní názory jsou spojené s tehdy velice rozšířeným rusofilstvím, rusofilové vyzdvihovali Rusko a přikláněli se ke němu jako k potencionálnímu ochránci menších slovanských národů, takovou vizí byl například panslavismus. Panslavismus hlásal ideu velkého Slovanského státu existujícího pod záštitou Ruska. Původně šlo pouze o literární a kulturní hnutí, čeští obrozenci tímto způsobem chtěli přiznat příslušnost ke slovanskému národu (Levine 2020, s. 667). Později se přetvořilo v hnutí s politickým cílem ukázat velikost Slovanů jako jednoho celku, nejen jeho jednotlivých národů, které navíc neustále musely bojovat o svou existenci se silnějšími protivníky. Záměry evropských panslavistů Rusko přijímalo kladně, protože na jeho území už dříve podobné hnutí existovalo. V jejich vidění byl ruský národ vyvolený pro to, aby přetvořil svět a dostal jej pod nadvládu Slovanů (Levine 2020, s. 669), v tomto uspořádání by pak Rusko zaujalo vůdčí postavení. Panrusismus měl obdobné tendence, ve všech ohledech zde hrálo vůdčí roli Rusko, tento proud ovšem nebyl mezi obrozenci příliš rozšířen.

Masaryk sám na rusofilství narážel často, byl vůči němu však jistým způsobem skeptický, Rusko dlouho studoval, ze svých cest znal zdejší poměry a mohl posoudit připravenost na válku a mínil, že Rusko nebude schopné Slovanům pomoci (Masaryk 2005, s. 111) a i kdyby bylo obával se jeho možného vlivu, myšleno od carského Ruska, Masarykův vztah k Rusku se dlouho vyvíjel, před válkou ho považoval za zemi, která by mohla, po provedení reform, vést Slovanů, poté zaujal kritičtější postoj a hodnotil je z hlediska využitelnosti pro naši věc. Rusofilství se v českých kruzích drželo i za války, ve vizi rusofilů předkládané měla po nepochybném vítězství Ruska vytvořit Slovanská veleříše, ve které by se malé slovanské národy připojily k Rusku (Opat 2003, s. 23).

V Čechách se mísilo více názorů, některé vycházely z nekritického obdivu k Rusku, jiné z loajality k Rakousku-Uhersku. Hlavními plány byly austroslavismus, panslavismus a

okrajově panrusismus (Masaryk 2000, s. 31). Největší prostor si zaslouží proud zvaný austroslavismus, který převládal a některé zastánce tato myšlenka neopustila ani do konce války. Předním představitelem austroslavismu, ne-li jeho zakladatelem u nás, byl František Palacký. Palacký vytvořil národní politický program a představil jej v knize *Idea státu Rakouského*, která poprvé vyšla v roce 1865. Podařilo se mu pozvednout národní uvědomění, a to díky vyzdvihnutí důležitých historických událostí, kromě toho dal české politice konkrétní cíle, ty doposud postrádala. Jeho program se zakládal na zachování existence rakouského soustátí, ale v jiné podobě, než jakou tehdy mělo. Chtěl ho přetvořit ve federaci založenou na třech principech etnografickém, geografickém a historickém (Masaryk 2000, s. 80). Ve svých postojích se F. Palacký ostře vyhraňoval proti panrusismu i pangermanismu. Austroslavismu byl v letech před válkou s jistými výhradami nakloněn i sám T. G. Masaryk, ten chtěl prosadit autonomii českého státu v rámci rakouského mocnářství, tak aby bylo možné provést další, dle něj nezbytné reformy (Novotný 2019, s. 14).

3.1.2.1 Rusko a T.G. Masaryk

Rusko zaujalo Masarykovu pozornost ve velké míře, věnoval se mu ve svých člancích i komentářích, za největší dílo této problematiky může být pokládán jeho triptych Rusko a Evropa. Studoval jeho vnitřní poměry, už na konci 80. let 19. století podnikl několik cest do této země. Pracoval ve shodě s teorií, že charakter národa lze poznat skrze literaturu (Masaryk 2015, s. 209). K vnitřní situaci Ruska měl osobité postoje, v jednom ze svých parlamentních projevů zhodnotil úkoly stojící před ruskou vládou: měla by vytvořit Ústavu, změnit národnostní politiku tak, aby neutiskovala svoje národy a především dokázat, že není velké jenom z geografického hlediska, ale i kulturně (Kovtun 1985, s. 166). Upozorňoval na význam Ruska ve světové politice, který podle něj někteří další nejen čeští státníci přehlíželi. Důležité pro něj bylo udržet mír a provádět takovou politiku, aby se nemohlo spojit s Německem (tamtéž, s. 99).

Rakousko podepsalo vojenské úmluvy s Ruskem už v roce 1876 a 1877, jádrem jejich spojení byla dohoda týkající se Balkánu. Rusko uzná právo Rakouska na obsazení Bosny a Hercegoviny a Habsburkové za to budou neutrální v jejich válce proti Turecku (Kovtun 1985, s. 53). Uskutečnění anexe neproběhlo v souladu s touto úmluvou, proto po roce 1908 došlo k ochlazení vztahu mezi oběma zeměmi (tamtéž, s. 138).

Masaryk měl spory s carským režimem, který dokonce zakázal vydávat jeho knihu Rusko a Evropa. Po vypuknutí války T.G.M samozřejmě sledoval situaci v Rusku, ale své aktivity soustředil především na západ, do Ruska se rozhodl odjet až v roce 1917 a i tak měl o své cestě jisté pochyby, obával se, aby kvůli tomu neztratily těžce vybudované kontakty na

západě (Masaryk 2008, s. 237). Do jeho plánů se promítly i obě Ruské revoluce, první hodnotil kladně, protože podle něj mělo dojít k demokratizaci země. Druhou odsuzoval jako neoprávněnou, neviděl důvod ani politický ani jiný, který jí spustil (Opat 2006, s. 61). Nicméně Rusko mělo strategický význam, nabylo ho díky možnosti formování československých legií, které považoval za nutný prvek ve snaze o přesvědčení Spojenců pro svou věc.

3.2 Vztah T.G.M k Evropským národům

Pozitivní vztahy mezi státy a jejich budoucí poválečnou spolupráci považoval Masaryk za velice důležitou, nejen vztahy Československa a jeho sousedů, ale vztahy všech evropských států navzájem. O jejich smíření se snažil už před válkou v rámci Rakousko-Uherské politiky viz jeho angažmá v Záhřebském procesu nebo politické styky s Maďary. V rámci zahraniční odbojové akce pak navazoval další a prohluboval staré známosti. Ne ke všem zemím byl jeho vztah stejný, obecně lze říci, že zcela jinak přistupoval ke klíčovým zemím Dohody – Francii, Anglii a v zámoří Americe a k zemím Rakouska-Uherska, Balkánu a Severským zemím. Samostatnou kapitolou je Rusko, o které se intenzivně zajímal už před válkou. Pro pochopení jeho názorů na reorganizaci Evropy je nutné zhodnotit jeho vztah právě ke slovanským státům, kterých se výrazně týkala. ostatní státy bral v potaz také a ve svých plánech s nimi počítal, ale ve většině z nich mělo dojít pouze k dílčím úpravám, jádro problému leželo jinde.

3.2.1 Poláci

Jedním z klíčových bodů jeho programu bylo vytvoření státu Poláků, bez svobodného Polského státu podle něj v budoucnu nemohlo existovat samostatné Československo (Masaryk 2008, s. 202), pozitivní vztah měl být dán společnou historií i geografickým vývojem. Masaryk jevil zájem o Polsko už od mladých let, uznával polskou kulturu a literaturu, čteně se vyjadřoval o jeho možné emancipaci již před válkou. Sledoval rusko-polský problém, jeho řešení měli dle jeho názoru v rukou Rusové, kteří se měli usmířit s Poláky. Těm měla dále být přiznána autonomie a polština uznána jako oficiální jazyk ve školách i úřadech. K úplnému osamostatnění Polska byl před válkou skeptický stejně jako i k osamostatnění českých zemí (Masaryk 2015, s. 7-10). Jakkoli byl Masarykův vztah k Polsku v této době kladný, soucítit s nimi, vztah většiny Poláků k Čechům byl spíše opačného rázu, považovali je za rusofily a Rusko vnímali jako nepřitele (Krytýnek 2013, s. 28).

Se začátkem války se jeho názor proměnil spolu s tím, jak se vyvíjelo jeho odhodlání přeorganizovat Evropu. Dokonce v začátcích úvah o novém státě smýšlel o utvoření personální unie Československa a Polska, tento plán zavrhl, ale v rámci dalších styků se zástupci Polska byl podán podobný návrh z polské strany. Roman Dmowski mu navrhoval utvoření česko-

polské federace, tu ale Masaryk zdvořile odmítl, protože dle jeho mínění by neměla žádný účel, rozhodně ne v době podání návrhu (Masaryk 2003, s. 49). Dále jeho znovu sjednocení mělo pomoci odstranit pruský militarismus (Masaryk 2008, s. 44 a s. 50). Válečná spolupráce probíhala bez větších obtíží a v tomto období lze vztah představitelů obou zemí hodnotit spíše kladně.

Poválečné vztahy Československa s Polskem byly zkomplikovány územními spory, hlavně o oblast Těšínska⁸, Masaryk se tyto spory dle svého přesvědčení snažil řešit diplomaticky, avšak s velmi jasným postojem. Odkazoval na četné dohody o přátelství mezi oběma státy uzavřené ještě za války, na historické právo na toto území i na Spojenci uznané hranice (Masaryk 2015, s. 13). Až v roce 1921 došlo k podepsání smlouvy o respektování územní celistvosti a vzájemné neutrality (tamtéž, s. 15). Souhrnně měl prezident Masaryk k Polsku pozitivní vztah, podporoval jeho osamostatnění a cítil blízkost obou národů, na druhé straně hranice panovaly rozporuplné názory, jedni ho obdivovali a druzí mu vyčítali jeho některé projevy týkající se Polska a nemohli zapomenout spor o území.

3.2.2 Jihoslované

Ve vztahu k těmto národům je možné pozorovat Masarykův široký záběr v navazování zahraničních styků. Mezi Jihoslovany, zvláště mezi Srby měl mnoho přátel. I to mělo vliv na jeho angažovanost v případě tzv. Záhřebského procesu, procesu s údajnými zrádci říše, kteří se měli spojit s nepřátelskými seskupeními v Srbsku. Soud s domnělými velezrádci probíhal dle Masaryka na základě podvržených materiálů a označil ho za vysoce politickou akci s cílem zastrážit Srby a Chorvaty (Kovtun 1985, s. 151), varoval proti „maďarským technikám“ vlády. Celá aféra měla dle něj zpětně ospravedlnit anexi Bosny a Hercegoviny⁹ provedenou o rok dříve (tamtéž, s. 155-156). Mimo jiné jeho angažmá zde korespondovalo se snahou o reformu rakouské zahraniční politiky, tu reprezentoval A. Aehrenthal, celá aféra ho poškodila natolik, že musel z funkce odstoupit.

V otázce aktivního působení Rakouska Balkáně před válkou zaujímal T.G.M zdrženlivý postoj, Rakousko si mělo získat vliv pomocí vyvážení výrobků a vysokého stupně kultury, tedy chytrě provedenou obchodní politikou (Kovtun 1985, s. 99), po vypuknutí Balkánské války se vyjadřoval ostřeji. Vinu za její vznik přiřkl diplomatickému diletantství evropských

⁸ Tento spor vyvrcholil sedmidenní válkou v lednu 1919, kdy československé vojsko obsadilo Těšínsko (Masaryk 2015, s. 19).

⁹ Rakousko-Uhersko okupovalo Bosnu a Hercegovinu se souhlasem Berlínského kongresu od roku 1878, země však byly stále pod správou Turecka (Kovtun 1985, s. 53), Rakousko je anektovalo až v roce 1908, výraznou roli přitom sehrál ministr zahraničí A. Aehrenthal (tamtéž, s. 137).

zemí, a proto se už dále neměly do těchto záležitostí vměšovat „*Balkán patří balkánským národům [...], takzvaná Evropa nemá vůbec žádné právo se vměšovat...*“ (tamtéž, s. 200).

I za války k nim T.G.M choval přátelství a vedl pozitivní politiku, Jihoslovenská propaganda byla více než nedostatečná, chyběla jim výraznější osobnost schopná reprezentovat je na západě, Masaryk jim dokonce pomáhal s formováním jejich vlastních vojenských jednotek (Masaryk 2003, s. 47). Jejich nevalné pověsti neprospívalo ani srovnávání s dobře organizovanou československou akcí, chtěli stejné uznání, kterého se jim nepodařilo dosáhnout (tamtéž, s. 49), přesto se jim československá zahraniční akce snažila pomáhat v přátelském duchu.

3.3 Vize o uspořádání Evropy

3.3.1 Jejich formování v době válečné

Dle T.G.M vedl evropský vývoj ke vzniku menších národních států. Malé státy mohou stejně dobře prosperovat jako státy velké (Masaryk 1994, s. 102), na opačná tvrzení odpovídal, že v minulosti zanikaly velké říše stejně jako malé. Na svůj názor širší veřejnost poprvé upozornil v přednášce na King's College nazvané *Problém malých národů v evropské krizi* přednesené v roce 1915. Zabýval se v ní pásmem národů žijících od Terstu a Soluně až po Berlín, Gdaňsk a Petrohrad, zde podle něj ležely příčiny války (Opat 1997, s.7-8). Zároveň nezapomněl zmínit i druhou stránku věci, totiž nepopisoval zmíněné malé národy úplně idealisticky, samy tyto národy mohou být více či méně konfliktní, ale za hlavní viníky války považoval velmoci (Opat 2006, s. 35-36). Každý národ má dle něj právo na sebeurčení¹⁰, ale varoval před jeho zneužitím. Ono sebeurčení charakterizoval v jednom z rozhovorů v roce 1917 „*Sebeurčení předpokládá možnost svobodné organizace národa a jeho zastupitelstva...*“ (Masaryk 2008, s. 100). To ovšem neodporovalo tomu, že Evropa dle něho směřovala k jednotě. Skutečná federace národů mohla vzniknout až po jejich úplném osamostatnění, do federace totiž musely vstoupit dobrovolně, jinak nebyla federace možná, proto uznal, že bylo nemožné Rakousko pouze reformovat. Správně fungující celek, totiž mohou vytvořit jen dobře vyvinuté individuality, ty se nemohou vyvinout bez svobody a demokracie (Čapek 1990, s. 258).

Národnost se v jeho mysli spojovala s mezinárodností, která pro něj znamenala organizaci svéprávných národů, toto chápání dával do kontrastu s německým chápáním vlády jednoho národa nad ostatními (Masaryk 2008, s. 217-218). Ideální situace by dovolila vytvořit státy, jejichž hranice by byly shodné s národními, pak by odpadly důvody k válce (Masaryk 2008, s.220), nicméně počítal s tím, že čistě národní stát není možné utvořit, proto se zaměřil

¹⁰ Vycházel z přesvědčení, že národ je přirozená organizace, zatímco stát je dílo člověkem uměle vytvořené a může zaniknout, národ je trvalý (Masaryk 1994, s. 184).

na problém utlačování jednoho národu druhým. Pozornost proto věnoval i otázce národnostních menšin v budoucích nově vzniklých státech, aby se zamezilo konfliktům vzniklým právě kvůli přítomnosti nespokojených menšin na území státu, měly být citlivě ustanoveny nové hranice a menšiny měly být chráněny zákony (Masaryk 1994, s. 108). Celkově Masaryk přistupoval ke všem otázkám velmi opatrně, nabádal k prozkoumání problému ze všech stran, ke každému národu přistupovat samostatně, dle jeho kultury, historie i zvykům. Jasno měl v otázce rozdělení Rakouska-Uherska, které bylo nutné. Dalším pro něho zásadním bodem byl ruský problém. Malé východní národy potřebovaly, aby bylo Rusko silné a tvořilo protiváhu Němcům a Rakušánům. Spojenci nutně museli zaujmout strategii na jeho podporu. Zároveň se obával reakce Japonců, kteří by neměli jít proti Rusku, ale naopak bojovat se Spojenci (Masaryk 2005, s.160).

Nezapomínal ani na stále hrozící nebezpečí pangermanismu, proti tomu měla být vybudována „hráz“, tvořená pásmem slovanských národů, izolovala by Němce od zbytku a předešla by možným snahám o připojení dalších území. To by nebylo možné právě, kdyby zůstalo Rakousko-Uhersko zachováno. Hráz by tvořilo osvobozené a sjednocené Polsko, Československo a sjednocení Jihoslované (Masaryk 1994, s. 162). V souladu se zásadou, že politika msty je nejhoupější politikou (Opat 2003, s. 340), se zabýval postavením předpokládaných poražených států po válce. Pro zachování míru nelze nahradit jeden útlak dalším, proto mělo být dohodnuto spravedlivé místo v Evropě i pro Maďarsko, Rakousko a Německo (Šolle 1992, s. 54). Už v roce 1915 vypracoval analýzu, ve které varoval před plánem na rozdrčení Německa, Spojenci měli vypracovat plán, jak z něj udělat zemi přijímající humanitní ideály takovou, která opustila násilnickou ideu (Opat 1997, s. 8-9).

Základním kamenem pro všechny státní celky byla demokracie¹¹. Demokracie jako záruka udržení míru, humanity a sounáležitosti států. Demokracie jako nový světonázor. Tyto hodnoty měly přijmout nejenom státy nově vzniklé, ale i státy válčící, Masaryk zdůrazňoval tuto potřebu zejména v případě Německa, Spojenci jej měli donutit opustit ideu nadčlověčenství a přijmout humanitní program (Opat 2003, s. 270). Válka v tomto směru znamenala skutečnou světovou revoluci (Čapek 1990, s. 253). Opravdovým úkolem pro Dohodu mělo být vytvoření alternativy k demagogickým monarchiím i novým hrozbám jako byl bolševismus¹², tou mohla být při správném jednání právě demokracie (Šolle 1998, s. 225).

¹¹ Demokracii Masaryk charakterizoval různě jedna z jeho definic byla: „... *Demokracie není panováním, nýbrž prací k zabezpečení spravedlnosti...*“ (Opat 2006, s. 43), další vyslovil v rozhovoru s Karlem Čapkem „*demokracie není jen formou státní, ...; demokracie je názor na život*“ (Čapek 1946, s. 301) .

¹² I samotný komunismus Masaryk odmítal, bez individualismu, bez schopných jedinců různě nadaných se dle něj nedá společnost spravovat skutečně dobře (Čapek 1946, s.301).

T.G.M i další vedení odboje bylo samozřejmě ve svých krocích závislé na postupu Spojenců. Jejich postoje naštěstí korespondovaly s těmi, které zastával i budoucí prezident Masaryk, navíc nutno podotknout, že on sám měl vliv na jejich rozhodování. Výraznou úlohu v tomto sehrál prezident USA Woodrow Wilson, ten ještě v zimě 1916 požádal Spojence, aby formulovali podmínky, za kterých by byli ochotni uzavřít mír (Soubigou 2004, s. 186). Spojeneckou odpověď obdržel v zimě 1917. V odpovědi stálo, že Spojenci usilují o reorganizaci Evropy, kde bude zaručena svoboda všem národům, všechny hranice budou respektovány na základě mezinárodních úmluv. V konkrétní podobě pak požadovali restaurování Belgie, Srbska a Černé hory Německem, opuštění okupovaných území ve Francii, v Rusku a v Rumunsku, dále měla být navrácena okupovaná spojenecká území. Polsko mělo být opět sjednocené a svobodné, národy rakouské říše osvobozeny mezi nimi jmenovitě Italové, Jihoslované, Rumuni, Poláci, Rusíni a Čechoslováci (Masaryk 1994, s. 73), zvláštní zmínění Čechoslováků bral Masaryk jako malé vítězství, protože byla poprvé uznána samostatnost. Přelomovým momentem pak bylo vydání XIV bodů prezidenta Wilsona v lednu 1918, kde byly jasně formulovány podmínky míru. Ovšem v těchto XIV bodech nebyl ještě jasně řečený záměr rozbít Rakousko-Uherskou říši, viz bod X:

„Národům Rakouska-Uherska, jehož místo mezi národy si přejeme mít zabezpečeno a zajištěno, měla by být dána nejsvobodnější možnost autonomního vývoje“. (Blahož 2018, s. 803)

Rozbití Rakouska-Uherska, samostatnost Československa a další Masarykovy cíle tak mohly být ještě ohroženy, a to na samém konci války. Prezident Wilson však v průběhu dalších událostí a za nemalé snahy české zahraniční akce změnil výklad tohoto článku, americká vláda uznala Československo jako válčící stranu a místo přikázaného autonomního vývoje ponechala na národech Rakouska, jakou cestu si dále zvolí, zda se budou chtít osamostatnit či nikoli (Blažek 2018, s. 803-804).

Dalším nečekaným problémem byl postup Habsburků, Rakousko – Uhersko poslalo 14. září 1918 nabídku míru všem zemím, se kterými bylo ve válce, její přijetí by pro Masaryka znamenalo vážné ohrožení možného osvobození národů v habsburském područí. Navíc nový císař Karel chystal manifest „svým národům“ slibující přetvoření říše na spolkový stát, proto se Masaryk rozhodl vydat vlastní „Deklaraci nezávislosti“, se kterou se seznámil i prezident Wilson. I na základě této Deklarace se USA a další válčící velmoci na straně Spojenců rozhodly nabídku smíru odmítnout (Masaryk 2005, s. 167). Stejnou nabídku poslalo Německo i Turecko, tyto země taktéž dostaly odmítavou odpověď.

Události sledoval Masaryk z cest, postupně cestoval do Ruska a zpět přes Japonsko do přechodného domova v Londýně. Do Ruska odjel kvůli formujícím se národním legiím, jeho pobyt ale prodloužila Říjnová revoluce, o názoru na obě revoluce informoval. Únorovou revoluci T.G.M vítal, pád carismu považoval za možný začátek demokracie, která přispěje k dřívějšímu konci války a pomůže Rusům se efektivně podílet na přetváření Evropy po válce, Říjnová revoluce naproti tomu přinesla značné zklamání, odsuzoval jí, Bolševici jenom oddálili konec války tím, že připravili půdu pro německou ofenzívu (Opat 1994, s. 68). Úplný konec války pak strávil opět v Londýně, kam přijel na konci listopadu 1918, v prosinci pak odjel do Paříže.

3.3.2 Podoba Evropy po válce v myšlení T.G.M

Budoucího československého prezidenta zastihl konec války na cestách, na kterých byl už od roku 1917. Nicméně ze zahraničí se stihl vrátit, aby mohl být přítomen dalším jednáním před mírovou konferencí. Pochopitelně se také hned, jak mu to situace umožnila navrátil zpět do vlasti a začal budovat stát, o nějž tak dlouho usiloval. Téměř bezprostředně po válce mohl sledovat úspěchy svého počínání věnovaného propagaci poválečné proměně Evropy dle jeho názorů, od realizace požadavku rozbití Rakouska-Uherska po ustanovení samostatného Polska a dalších. Samozřejmě ne každý jeho záměr byl realizován, dostavily se i neúspěchy. Během poválečných mírových jednání v Paříži se mimo jiné jednalo i o vytvoření Spojených států východní Evropy, měly zahrnovat pás menších států zeměpisně od Finska až po Řecko, kvůli rozdílným představám budoucích členů ale tento plán padl (Svoboda 2003, s. 1). Obecně se dá říci, že jeho iniciativa a aktivní účast v řešení širších mezinárodních vztahů v dalších letech opadla a začal se mnohem více soustředit pouze na sousedské vztahy Československa a celkově na jeho budování, to však neznamená, že se o světové události nezajímal, vyjadřoval se k otázkám v rozhovorech a článcích.

Válka podle něj uspíšila sblížení nejen evropských států mezi sebou, ale i sblížení celé Evropy s Amerikou, Asií a částečně s Dálným východem, každý národ si měl uvědomit, že tvoří jeden celek-lidstvo (Opat 2003, s. 390), a proto mezinárodní politika každého státu byla otázkou světovou. To neznamená, že by jeden národ mohl mít větší vliv než ostatní, Masaryk striktně odmítal jakékoli mesiášství a národní šovinismus (tamtéž, s. 339).

Masaryk věřil, že jednání povedou k míru, který bude trvalý. To bude mimo jiné umožněno i díky přijetí demokracie za základní princip všemi státy Evropy. Země se musely oprostít od šovinismu, nacionalismu a projevů rasismu či antisemitismu, protože tyto a podobné postoje vždycky znamenají nebezpečí pro mír (Opat 2003, s. 468). Základní požadavek Masaryka, v jeho pojetí spíše nutnost, tedy právo národů na sebeurčení už byl Spojenci v jejich oficiálních

prohlášeníh deklarován předem. Z Evropy měl být důsledně odstraněn „teokratický dynastismus“, teokratický znamenalo v Masarykově terminologii „vládu jakéhokoli dogmatu“ (Scholz 2017). Podrobně své myšlenky formuloval v *Nové Evropě*¹³, tuto knihu sepsal v druhé polovině první světové války, vyšla po válce postupně v anglickém, francouzském a konečně i českém vydání. Konkrétní body byly následující.

Bez prodlení musí být svolán mírový kongres, kam budou pozváni zástupci všech národů, jichž se jednání týkají a na kterém budou vyloučena všechna jednání, která by se měla uskutečnit tajně. Nebude platit pravidlo, že se státy nemíchají do vnitřních záležitostí jiných států, právě kvůli tomuto nevměšování vznikl nedávno skončený světový konflikt¹⁴, navíc jsou vyloučena všechna tajná jednání. Z obecných zásad pak Masaryk zmiňoval ještě důsledné odzbrojení všech států, a to až na prostředky postačující k nutné obraně, svobodnou církev. Svobodnou plavbu všem mimo teritoriální vody zemí, nepobřežním státům měl být zaručen přístup k moři mezinárodními smlouvami. Dále bude platit zásada svobodné tržby a mezinárodní tržba regulovaná smlouvami k zajištění spravedlivého přístupu na trh (Masaryk 1994, s. 185-186).

Nejtěžší úkol kongresu viděl Masaryk ve vyřešení teritoriálních otázek, přičemž komplikace shledával hlavně na východě Evropy, kde musely být založeny celé nové státy. V těchto úkonech měl T.G.M také poměrně jasno. Západní problémy nebyly mnohé, Belgie měla být samostatná a restituována Německem, Alsasko-Lotrinsko po své vlastní vůli navráceno Francii. Směrem na východ byla opatření komplikovanější-prvně Polsko, všechny jeho bývalé části se spojí do jednoho státu s přístupem k moři, protože mu bude přiznáno Gdaňsko. Polsko mělo pro Československo zásadní význam, kvůli úzkým vztahům budovaným dlouhá léta si Masaryk troufal tvrdit, že existence svobodného Polska je podmínkou pro trvání státu Čechoslováků a naopak. Vznikne samostatné Československo. Maďarsko bude mít vlastní stát. Rumuni roztroušení po Evropě se opět sjednotí do Rumunska. Srbsko bude stát v čele federace jihoslovanských národů, pod tímto označením myslel kromě Srbů ještě Chorvaty a Slovince, otázka přičlenění Černé hory k této federaci pak měla záviset čistě na vůli jejich obyvatel. I k Jihoslovánům, jak je nazýval, choval Masaryk vřelý vztah, cenil si jich za jejich vytrvalé odolávání Turecku a z mnohými z nich udržoval přátelské kontakty, hlavně se Srby, se kterými si je utvořil již před válkou. Bulharsku zůstanou předválečné hranice. Albánie se

¹³ První rukopis knihy *Nová Evropa* T.G. Masaryk napsal při pobytu v Rusku, zanechal jí zde legionářům, kteří jí přijali jako program, který vysvětluje, proč bojují a ve vlastním tisku jí rozšířili na pokračování (Šolle 1998, s. 50).

¹⁴ Zdůrazňoval potřebu autority v Evropě i v následujících letech, Evropa byla po válce demoralizovaná a stále nedošlo k vyřešení všech problémů, touto autoritou měly být nadále státy Dohody, které mohly v případě potřeby zasáhnout (Masaryk 2007, s. 206).

sama rozhodne, ke komu se připojí, on sám ji viděl svobodnou, ale personální unií připojenou buď k Řecku, nebo k Srbsku. Ve věci Řecka byl na vážkách, zda by mu měla být vrácena jen území v Malé Asii nebo i Cařihrad a Dardanely, nebyl si jistý, jestli by řecká administrativa zvládla takovou zátěž hlavně z hlediska finančního. To přivádí řeč k otázce Turecka, tomu měla být sebrána všechna území v Evropě a Cařihrad a Dardanely budou spravovány komisí, pro tuto možnost se vyjádřili i Spojenci. A konečně Rakousko vrátí všechna území sebraná Itálii. Rakouské provincie v Německu budou samostatným státem (Masaryk 1994, s. 186- 191).

I tady se Masaryk zaměřil na problém Ruska. Nadále platilo stanovisko, že malé národy potřebují silného Ruska jako protiváhu Německa (Masaryk 2005, s. 160). V Masarykově vizi mělo utvořit federaci národů, která bude spojovat Litevce, Lotyšské a Estonské, dále bude její autonomní součástí Ukrajina a Finové sami vytvoří dohodu s Ruskem, budou-li samostatní či ne (Masaryk 1994, s. 189-190). Na tomto názoru je zarážející, co všechno i přes výtky, které k němu měl, byl ochoten Rusku přiznat. Masaryk odsuzoval bolševickou revoluci¹⁵, která podle něj znemožnila Rusku více se podílet na přetváření Evropy v mírových konferencích, navíc jeho budoucnost s Bolševiky vůbec nespojoval, věřil, že padnou kvůli svému diletantství (Opat 1994, s. 69) a Československým legiím zakázal se ve vnitřních poměrech angažovat. Na druhé straně trval na tom, že je nutné Rusko začlenit do evropských struktur, podmínkou k tomuto začlenění však byla demokracie, která tam teprve vznikne (Syllaba 1992, s. 12). O vlastních programech malých národů střední Evropy věděl Masaryk mnoho z dob svého působení v Demokratické unii střední Evropy, ta byla založena v Americe a on byl zvolen předsedou, v rámci schůzí členů¹⁶ byly probírány jejich politické problémy. Její účel byl hlavně propagační, protože dohodové mocnosti často neměly o situaci jednotlivých národů vůbec představu (Masaryk 2005, s. 212). V podobných úvahách se samozřejmě nemohl omezit pouze na evropský kontinent, pořád zbývala otázka kolonií a Asie, i tu Masaryk vyřešil poměrně striktně, Německé kolonie v Polynésii připadnou Anglii a Holandsku. Východní část Asie zůstane pod vlivem Evropy, na její organizaci se velmoci teprve dohodnou a Ruská část zůstane Rusku. Pro dohled nad prováděním sjednaných změn se ustanoví mezinárodní tribunál (Masaryk 1994, s. 191).

Na Pařížské konferenci zastupoval Československo Edvard Beneš, ne že by se Masaryk o probíhající jednání aktivně nezajímal, ale zhodnotil, že jeho autority je více potřeba doma než v zahraničí, Benešovi plně důvěřoval a byl s ním v neustálém spojení. Navíc své názory již

¹⁵ Bolševismus dle T.G.M nebyl ani socialismus, ale pouze absolutistická vláda několika a to, co nazýval Lenin komunismem byl jen primitivní agrární kapitalismus v primitivním státu (Masaryk 2005, s. 142).

¹⁶ Členy byly Litva, Lotyšsko, Estonsko dále Řecko, Albánie, Polsko, Arménie (9).

mnohokrát veřejně formuloval a byly tak dobře známé. Nicméně vyslovoval jisté obavy o výsledcích jednání a celé konference, varoval před politikou msty, v roce 1919 dokonce napsal Benešovi, že mírové podmínky formulované Dohodou nejsou dobré a že dokonce v zápase o mír prohrála (Šolle 1992, s. 231). Správně předpokládal, že nastavenými podmínkami pokořené Německo bude tím více usilovat o sjednocení. Členy Dohody vinil z neznalosti poměrů ve východní Evropě (Šolle 1998, s. 56). Po ukončení Pařížských jednání, po prvních letech trvajících míru komentoval nové uspořádání Evropy ve Světové revoluci, shledával potíže ve střední Evropě a v Rusku, kde proběhly nejradikálnější změny (Masaryk 2005, s. 339).

I v letech po válce zůstával T.G.M nakloněn myšlence postupného sjednocování Evropy a vyzdvihoval roli Ligy národů. Postupem času ale doznal, že vytvoření středoevropské federace nebo konfederace nebude v dohledné době uskutečnitelné, protože nové státy dosud nevyřešily sporné záležitosti, a navíc si nebyl jistý ani ochotou obyvatel k takovému spojení (Svoboda 2003). To ovšem nijak neměnilo jeho přesvědčení, že evropská jednota je závislá na zachování demokracie ve střední a východní Evropě (Syllaba 1992, s.12). Ve Světové revoluci vydané v roce 1925 referoval o sblížování národů, skutečně se v té době dle něj smířily čtyři – Československo, Jugoslávie, Rumunsko a Rakousko (Masaryk 2005, s. 342). I přes všechny výtky i v následujících letech přiznával velkou váhu Dohodě, která pro něj představovala rozhodující autoritu pro Evropské záležitosti (Masaryk 2007, s. 206). Stále zachovával onen kritický vhled do událostí, kterým disponoval už od mladých let. I přes válkou rozjitřené emoce zdůrazňoval, že Německo musí překonat následky války a zlepšit vztahy s Francií, aby mohly být zachovány podmínky pro mír, navazoval na předchozí prohlášení, ve kterých varoval před možným programem Spojenců obsahujícím plán na úplné rozdrčení Německa. Dále se obracel i na východ k Rusku, v memorandu z roku 1922 informoval o nutnosti pomoci mu, překonat následky války i revoluce, protože Rusko se nemůže vyvíjet bez Evropy a naopak (Opat 2006, s. 174).

O úspěchu nebo naopak neúspěchu v poválečném snažení rozhodovala dle Masaryka správná zahraniční politika, která se odvíjí od vnitřní povahy státu a pochopení světovosti, a která by měla spojovat (Čapek 1946, s.286). Lze říci, že k poválečným jednáním i jejich výsledkům měl Masaryk mnohé výhrady, už v době jejich trvání i několik let po nich, kdy se začaly objevovat další problémy, v lednu 1930 se takto vyjadřoval ke vzrůstajícímu problému evropských menšin: „*Problém národnostních menšin v Evropě poválečným mírem nebyla a nemohl být konkrétně řešen; na konferenci mírové jednaly státy, ne národnosti.*“ (Opat 2006, s. 45). I přesto pro něj byly státy Dohody důležitým faktorem v evropských záležitostech.

Zvedající se vlnu komunistických a nacionalistických hnutí odsuzoval a jako nový problém jí řešil v duchu svých zásad, nabádal ke smířlivosti.

3.4 Vize utvořené za války a Masarykovo myšlení po válce

3.4.1 Shoda v jednání a tvorbě

Psaná tvorba T.G. Masaryka je plná ryze ušlechtilých myšlenek, humanitních ideálů, demokratických zásad i vyjádření ostrých a nesmlouvavých. Ve všem lze nalézt jasný postoj, který Masaryk neskrýval, zdá se až neuvěřitelné, že by se jeho zásady v takto čisté podobě podařilo převést do praxe. S některými názory už do války vstupoval a je podivuhodné, jak si je dokázal zachovat, jsou to hlavně ideály humanity, přesvědčení o nevyhnutelné demokratizaci vnitřní i mezinárodní politiky a právo na sebeurčení národů, to ovšem dostalo s příchodem války nový rozměr. Vše výše zmíněné se aktivně snažil převést do reality, účinnou propagandou, agitací u čelných představitelů válčících států, pomocí vůdčím osobnostem dalších států, které se v nastalé situaci snažily o vlastní realizaci. Jiné názory změnil zcela radikálně, ukázkový příklad této změny lze hledat v jeho postoji k možnosti revoluce. Původně jí považoval za neakceptovatelnou, posléze doznal, že může být přijata, když se jedná o poslední možnost (Kovtun 1985, s. 28). Dále už samotný názor, že Rakousko-Uhersko musí být rozbito, dříve zastánce jeho reformace a nutnosti trvání stál ve válce v prvních řadách boje proti mocnářství. Ve všech těchto příkladech je patrná návaznost nebo důvod změn a s nimi spojené odpovídající kroky, veřejné vyhlášení boje proti Rakousko-Uhersku, formování legií bojujících proti němu na frontách a další. Lze tedy v textech najít určité body rozporu?

Celkově je možné z analýzy textů poznamenat, že ve výsledku byly kroky prezidenta osvoboditele v souladu s jeho prohlášeními a nesrovnalosti, či odklony je možné pozorovat jen částečně. V programu představeném v Nové Evropě Masaryk píše, že by nadále nemělo platit pravidlo, že se státy nemají míchat do vnitřních záležitostí druhých zemí, protože absolutistická zlovůle nemůže být chráněna státní hranicí, a že válka byla mimo jiné způsobená právě touto zásadou (Masaryk 1994, s. 185). Do jisté míry v rozporu s tímto názorem zakázal československým legiím jakoukoli účast na druhé revoluci v Rusku, to mu později vytýkal i Karel Kramář, která splňovala zmíněné podmínky. Zřejmým důvodem pro tento krok, by mohl být strach z reakce Spojenců, legie byly potřeba pro boj s Rakouskem a angažovanost v revolučních bojích by je mohla oslabit nejenom fyzicky, ale mohla by přinést i možné nežádoucí aféry snižující jejich vážnost. Jisté pro jeho záměry a pro vznik Československého státu to bylo pozitivní rozhodnutí, ovšem nutí to k zamyšlení, zda si v této chvíli Masaryk nevybral mezi jednou ze svých zásad a vytouženým cílem.

Dalším podobným případem je bod z jeho programu týkající se možné budoucí úpravě hranic. Úpravy hranic, připouští Masaryk, by se měly provádět na základě požadavku menšin, s přihlédnutím k jejich stupni rozvoje a ke schopnosti samosprávy (Masaryk 2016, s.235). Bod zcela korespondující s požadavkem národů na sebeurčení. Politika Československa zabývající se menšinami ovšem možná ne zcela odpovídala těmto zásadám, v případě Němců a Maďarů se rozpor nenachází, vyhovění požadavkům na odtržení by byla porušena integrita území, a navíc zde žili promíseni s Čechy. Nicméně otázka Slovenska budí rozpaky. Je diskutabilní, v jaké míře bylo jejich námitkám vyhověno. Slovensku byl přiznán stupeň autonomie v samosprávě, kterou představovalo rozdělení území na župy a zřízení 6 sněmů (Masaryk 2007, s. 508), to jim nepřipadalo dostatečné. Je otázkou, zda se přijatá opatření dají považovat za dostačující nebo měla být Slovákům podle stupně rozvinutosti přiznána větší míra autonomie. Dle názoru T.G.M byla opatření adekvátní, těžko soudit, zda jednal čistě v duchu těchto zásad nebo v přesvědčení, že Čechy a Slovensko jsou a mají být spojeni v jedno soustátí.

3.4.2 Srovnání děl T.G.M a Nová Evropa versus Světová revoluce

Vývoj jeho názorů lze snadno pozorovat při zkoumání knih, ve kterých rozebírá situaci v Rakousko-Uhersku nebo v jeho parlamentních projevech. Zatímco v projevech z prvního poslaneckého období, tedy mezi lety 1891 a 1893, je patrné obrovské zaujetí pro reformování říše, její kritika je umírněnější a směřuje k východisku v podobě navržené reformy, ve druhém období, v letech 1907 až 1914, Masaryk přidává. Kromě vnitřních záležitostí se soustředil především na zahraniční politiku. Symbolem jeho boje se stal Záhřebský proces, ve kterém dokázal neschopnost a zavrženíhodné praktiky ministra zahraničí Aehrenthala. I když se dá říci, že ve chvíli jeho odstoupení Masaryk svým způsobem vyhrál, nebyl spokojen. Byl znechucen tímto případem, i díky tomu pomalu přecházel do opozice proti Rakousko-Uhersku.

Po jeho odchodu do zahraničí a oficiálnímu vyhlášení boje proti Habsburkům navazuje podobným tónem v Nové Evropě, jejíž první rukopis zanechal legionářům v Rusku při svém odjezdu, kniha samotná pak v českém vydání vyšla až po válce. V ní navazuje na prohlášení nutnosti boje proti Rakousku i Německu, charakterizuje válku jako světovou a detailněji rozebírá plány válčících stran, odsuzuje německý pangermanismus a vyzdvihuje demokratický plán Spojenců. Dále navazuje na svoje úvahy o problému malých národů, které popisoval už v rámci přednášky na King's college v roce 1915, právě v pásu malých států ležících v oblasti od Terstu a Soluně až po Berlín, Gdaňsk a Petrohrad hledal příčiny války. Rozvádí myšlenku jednotné Evropy, federace národů, ta ovšem může vzniknout jen na základě dobrovolného rozhodnutí států, které budou vytvořeny touto válkou. Samostatně se věnuje budoucímu Československu, podává důkazy o nároku Čechoslováků na samostatnost, vyzdvihuje jeho

strategické postavení uprostřed kontinentu a budoucí roli v rámci bariéry malých států proti rozpínavosti Německa. V závěru přechází ke konkrétnímu plánu na uspořádání Evropy, který se stal Masarykovým hlavním programem.

V úvahách o válce, jejím smyslu, průběhu a výsledcích pokračuje ve Světové revoluci, tu vydal po válce v roce 1925 jako knihu vzpomínek popisující zahraniční působení nejen jeho, ale všech členů zahraniční akce. Postupuje chronologicky od vypuknutí války a jeho rozhodnutí odjet až po konec války, vytvoření samostatného státu, občas přitom zabíhá do ryze filozofických myšlenek. Co v této knize už dále nerozvádí je program na přetvoření mapy Evropy ten, jak sám říká, podal už v Nové Evropě a bral jej za dostatečný. Ve Světové revoluci se objevují stejné názory týkající se motivů k rozhodnutí k boji proti Rakousku a otázky viny za válku. Posun je znatelný v charakteristice Československa, která je pojata detailněji, s důrazem na odlišné aspekty, vzhledem k tomu, že již byl vytvořen nový stát a nešlo tedy o snahu přesvědčit ostatní o oprávněnosti nároků je to pochopitelné. Na začátku se vyslovil pro monarchii a až poté pro republiku. Trochu jinak se staví i k utvoření federace evropských států. Až po válce bylo jasné, že proces sjednocování Evropy bude trvat déle, než si myslel vzhledem k tomu, že řada států se dlouho vypořádávala s problémy vzniklými válkou. Z obecných věcí, ke kterým se v Nové Evropě nevyjadřoval se ve Světové revoluci zabýval vzděláním občanů v politických věcech, evropské literatuře a dalším.

Vyjádření k novým problémům nepřineseným válkou, jakými byly hrozby bolševismu a nacionalismu v Evropě, z československých pak Gajdův případ nebo spory se Slovákou se lze dostat v Cestách demokracie a ve Válce a revoluci sestavených z prezidentových projevů, poselství a rozhovorů. V domácí politice řešil případy útoku, našťastí pouze slovních, na svoji osobu a osobu Edvarda Beneše, dále případy snahy o podvracení republiky, jako byl Gajdův případ nebo nespokojenost Slováků s jejich postavením ve státě, tento problém lze říci ho osobně jímalo, protože se cítil být Slovákem, jak sám v těchto textech poznamenal. Ačkoli většinu energie věnoval T.G.M záležitostem Československa o zahraniční kauzy se čile zajímal. Na intenzitě nabírala další evropská krize, o jejích původech měl Masaryk jasno, k moci se dostali diletanti, kteří neměli tušení o správném vedení. Tady lze pozorovat další posun v myšlení o jednotě Evropy. V nastalé situaci T.G.M v podstatě zavrhl federaci evropských národů jako reálnou možnost a začal se přiklánět k dílčí spolupráci jakou byla třeba Malá dohoda.

Některé body Masarykova zájmu jsou zmiňovány v Nové Evropě i Světové revoluci. Shodně komentuje motivy, které ho vedly k otevřenému boji proti Rakousko-Uhersku, totiž projevy nevole v řadách českých vojáků a tresty civilního obyvatelstva smýšlejícího protistátně

(Masaryk 2005, s. 14-15; Masaryk 2016, s. 15). V obou dílech se vyjadřoval i k hnutí pangermanismu, v Nové Evropě ho charakterizuje jako „úsilí o sjednocení všech Němců“ (Masaryk 2016, s. 156), které se stalo výbojným, tak že žádalo o připojení území s německými menšinami, přeměnilo se v „šovinistické evangelium světovlády“ (tamtéž, s. 156). Dále popisuje plán na vytvoření Centrální Evropy (plán Berlín-Bagdád), tento vývoj by byl dle T.G.M reálný, kdyby válku vyhrálo Německo a stalo se tak čtvrtou světovou říší (tamtéž, 2016, s. 157-160). Ve světové revoluci pak k této charakteristice dodává, že Němci dali zděděnému římskému impériu nacionální rozměr (Masaryk 2005, s. 34). Otázku viny rozebral poměrně obsáhle už v Nové Evropě, ale ve Světové revoluci se k ní opět vrací. Vina podle něj nemůže být souzena jen na základě samotného vyhlášení války, tedy kdo a kdy jí vyhlásil, ale je třeba posuzovat, kdo zavinil celkovou politickou atmosféru vedoucí k ní (Masaryk 2005, s. 58). Vinen je tedy rakouský i německý agresivní militarismus, potažmo teorie pangermanismu (tamtéž, s. 59). Takto se Masaryk shodně vyjadřuje v obou dílech, stejně tak, že vinu nese Rakousko i Německo. Neodpovídá na otázku, kdo je vinen více, Německo, kdyby chtělo mohlo válce zabránit a odradit Habsburky od ní (Masaryk 2005, s. 59) na druhou stranu píše, že bez Rakouska by Berlín válku nevyvolal (Masaryk 2016, s. 187). Podobných bodů by se samozřejmě dal najít nespočet, ovšem i toto množství stačí ke konstatování, že Masaryk skutečně po válce své hlavní postoje, minimálně v psané tvorbě, z doby válečné nezměnil

4 Československo

4.1 Cesta ke vzniku samostatného Československa

Prvním krokem na cestě k vytvoření státu byl už samotný odjezd T.G.M do exilu, protože právě v jeho hlavě se zrodila myšlenka na samostatný stát, a to už v době vypuknutí války, pro svou myšlenku postupně získal další osobnosti z nejznámějších samozřejmě dr. Beneše a Štefánika, kteří s ním spolupracovali i v zahraničí. Zbývalo pro svou věc ještě přesvědčit Spojence. S propagandou začal Masaryk¹⁷ téměř ihned, zpočátku využíval hlavně kontakty, které navázal již dříve. Jeho první útočiště se nacházelo v Ženevě, odtud navázal spojení s domácím odbojem a poté už veřejně brojil proti Rakousku-Uhersku.

Prvním velkým počinem se stalo sepsání memoranda o nezbytnosti boje proti Rakousku v roce 1914, Masaryk v něm charakterizoval budoucí Československo jako monarchii ovšem konstituční a demokratickou. Monarchickou formu volil, protože jí dle jeho mínění byla veřejnost nakloněna, konkrétní dynastii pak neuváděl, zabýval se možnostmi vytvoření

¹⁷ K moci mluvit za celý národ ho legitimizoval poslanecký post, který de facto ještě zastával a později po příjezdu Beneše i plná moc opravňující mluvit jménem lidu podepsaná představiteli domácího odboje, kterou s sebou do exilu Beneš přivezl (Masaryk 2005, s.311).

personální unie s Ruskem, Polskem nebo i Srbskem, jinou možností pak bylo ponechat volbu dynastie na Spojencích, kteří by mohli dosadit vlastního následníka (Masaryk 2008, s. 44). Dalším krokem bylo poslání nového memoranda nazvaného „*Independent Bohemia*“ vládě Francie a Velké Británie v dubnu 1915. Toto novější memorandum obsahovalo zmínku o historickém právu Čech na nezávislost a požadavek na rozbití habsburské říše (Soubigou 2004, s. 175). Uhry, Čechy a Rakousko utvořily volnou federaci v roce 1526 za účelem porážky Turků, státy v této federaci byly nezávislé, ovšem Habsburkové útvar postupně úspěšně centralizovali, tyto snahy dovršil císař František I. vyhlášením rakouské říše, Čechy ovšem nikdy formálně nesouhlasily, a proto Masaryk odvozoval trvání státu *de iure nepřetržitě* (Masaryk 2005, s. 31-33).

Mezitím se snažil o získání českých kolonií všude ve světě pro vlastní myšlenku a o jejich aktivní zapojení do procesu. V září 1915 odešel definitivně do zahraničí i dr. Edvard Beneš, připojil se k Masarykovi v Ženevě, ten pak pokračoval do Londýna a Benešovým útočištěm se stala Paříž, kde měl kontakty a kterou znal ze studií, tady se k němu v prosinci 1915 připojil i Štefánik. Ten měl ve Francii také mnoho známostí s vlivnými osobnostmi z armády i politiky (Soubigou 2004, s. 180). Londýn byl pak druhou logickou volbou, za války se stal politickým centrem, a navíc z něj bylo snadnější spojení do Ameriky, která pro Masaryka nabývala na významu. Už od začátku se snažil o organizaci krajanských kolonií především v Rusku, Americe a Francii, tyto kolonie sehrály svou ne nedůležitou roli v uznání samostatnosti.

Hned z počátku roku 1916, konkrétně v únoru, dosáhli Beneš se Štefánikem uskutečnění setkání Masaryka s Aristidem Briandem. Tomu byl vysvětlen plán na rozbití a Rakouska – Uherska a představy o reorganizaci východní Evropy (Masaryk 2005, s. 221). Brianda se podařilo získat pro předložený záměr, sepsal o závěrech schůzky oficiální zprávu, která bývá považována za první uznání národního programu. Na jejím základě pak byl tento bod zařazen do odpovědi Spojenců na žádost prezidenta Wilsona o formulování podmínek pro uzavření míru, odpověď poslali v lednu 1917. V únoru 1916 vznikla Československá národní rada se sídlem v Paříži. Složení bylo jednoduché – předseda T.G. Masaryk, poslanec Dürich a Štefánik místopředsedové a Beneš generální tajemník (Soubigou 2004, s. 185), veřejně byla ohlášena až v listopadu. Během všech událostí Masaryk nezapomínal na propagaci složenou z publikační činnosti, přednášek, proslovů a prohlášení ke krajanům i politickým špičkám. Národní rada musela často čelit útokům ze strany Rakouska, vyvracet jejich lži a překonávat ve světě stále ještě silné austrofilství, na námitky australofilů často odpovídal, že Rakousko-Uhersko existuje už jen z milosti Německa (Masaryk 2008, s. 225). Pro přesvědčení zaručoval, že Československo jako nástupnický stát převezme část státního dluhu Rakouska, aby se věřitelé

nebáli, že rozdělením přijdou o své peníze (tamtéž, s. 213). Všechny snahy byly navíc ztížené pohledem dohodových mocností na pozici Rakouska-Uherska v konfliktu, nepřikládaly mu vinu za válku, bojovaly jenom proti Německu, i toto přesvědčení se Masarykovi dařilo rozbít. Argumenty pro svá tvrzení nacházel i v účasti českých a slovenských vojáků v bojích na straně dohodových vojsk. Legie měly také důležitou roli v uznání státu a jejich formování bylo věnováno velké úsilí, značný podíl na tom měl M. R. Štefánik. Ačkoli v roce 1916 dosáhli Masaryk, Beneš i Štefánik značných úspěchů, stále si nemohli být ničím jistí, vynořovali se nové překážky, které bylo nutno překonávat, nástup Karla I. na trůn znamenal i jistou změnu politiky, nový císař sice nebyl silný ve svém postavení, ale do poměrů v říši viděl lépe než jeho předchůdce, pokusil se usmířit Čechy nabídkou autonomie, která sice nebyla přijata, ale značila, že se musí mít na pozoru (Masaryk 2008, s. 83).

Vedle pobytu v Londýně podnikal Masaryk i mnohé cesty, samozřejmě často do Paříže, ale i dál. V lednu 1917 se odebral do Ruska. Řešil zde aféru poslance Düricha¹⁸ a především organizoval vznik československých legií (Soubigou 2004, s. 186). V Rusku Masaryk prodlel až do dubna 1918. Pobyt prodloužila zdejší politická situace. Cesta z Ruska navíc neproběhla zcela bez obtíží, na začátku března Masaryk vyrazil vlakem do Vladivostoku, odtud chtěl jet lodí přímo do Ameriky, ale kvůli obtížím musel zvolit cestu vlakem přes Koreu a dále lodí do Japonska. Na krátký čas se usídlil v Tokiu, kde opět navázal diplomatické styky (Masaryk 2005, s. 159) s Evropou, na konci dubna odplul do Ameriky. Tou dobou si už byl jist, že jsou na mír připraveni, podmínky byly příznivé díky existenci legií a podpory ze strany československých kolonií. V době odjezdu už byl skutečně přesvědčen, že nic nezabrání naplnění cílů, ve které doufal, ovšem ještě v lednu 1917 takovou jistotu mít nemohl. Už aféra poslance Düricha ukázala, že ne všichni z řad zahraničního odboje sdílejí stejné názory, horší ovšem byla situace ve vztahu domácího a zahraničního odboje, jejich stanoviska se rozcházela, to nejlépe ukazuje vydání désaveu na konci ledna 1917. Někteří čeští poslanci vydali v reakci na nótu prezidenta Wilsona prohlášení o věrnosti českého lidu k dynastii, stalo se tak v době jednání o možném míru, který nabídly ústřední mocnosti, tato jednání zkrachovala a na další vývoj nemělo prohlášení žádný vliv, ale do jisté míry se po skončení války promítlo do vztahu Beneše a Masaryka k některým politikům (Pecháček 1984, s. 20-21).

Na americký kontinent dorazil na začátku května 1918 a s tušením brzkého konce války se pustil do práce. Musel nyní pevně přesvědčit americké politiky, že rozbití Rakouska-Uherska

¹⁸ Dürich byl poslán do Ruska už v červnu 1916, aby zde formoval jednotky Čechů a Slováků pro západní frontu. Místo svěřeného úkolu však budoval vlastní plán obnovení českého království jako části Slovanského svazu, v jehož čele by stálo Rusko (Soubigou 2004, s. 186).

a samostatnost jím podrobených národů je skutečně ta správná cesta. I přes neochvějnou víru v úspěch se Masaryk zabýval možností, že by bylo Rakousko zachováno a postavením českých zemí za takovéto situace, výsledek úvah nebyl nijak detailní, obecně soudil, že by na tom nebyly hůř, ale dokonce lépe, protože „vycenily zuby“, ale další vývoj by ukázal pouze čas (Opat 2003, s. 277).

V červnu sepsal memorandum adresované Robertu Lansingovi, v té době ministru zahraničí Spojených států, ve kterém vysvětlil celý svůj postoj (Soubigou 2004, s. 205). Lansing se ztotožnil s tímto výkladem, o pár dní později ve svém projevu potvrdil podporu Spojených států. K osobnímu setkání prezidenta Wilsona s T. G. Masarykem poprvé došlo až v červnu (Masaryk 2005, s. 255). Masaryk opět vysvětlil svůj program, aby jej přesvědčil o své pravdě. Prezident Wilson plně podporoval právo národů na sebeurčení, avšak ještě v jeho XIV bodech z ledna 1918 nebylo o rozbití Rakouska-Uherska ani zmínky, později svůj názor změnil. K tomu jistě přispělo i vydání Masarykovy Deklarace nezávislosti v říjnu 1918, po které Wilson oficiálně vyhlásil svůj nový postoj. Mezitím došlo k velkému pokroku i v Evropě na konci června vyhlásila Francie příznivé stanovisko k nezávislosti Československa¹⁹ a Československá národní rada byla v srpnu uznána Velkou Británií jako vláda budoucího státu (Soubigou 2004, s. 206). To samé udělala začátkem září americká vláda, dle které byla nyní československá vláda, vláda vedoucí válku. Za toto rozhodnutí patřil dík i americkým krajanským koloniím, prezident Wilson řekl, že je důležité mínění lidu, a to si dokázal Masaryk získat (tamtéž, s. 206). Situace si žádala další postup, bylo potřeba zajít ještě dál, proto byla 18. října 1918 vyhlášena Washingtonská deklarace. Tento dokument se stal vyhlášením nezávislosti „...*tímto činíme a vyhlášíme toto své Právo nezávislosti...*“ (Washingtonská deklarace 1925). Dále obsahoval upřesnění podoby státu a jeho pozice po válce.

Následující události nabraly rychlý spád, především doma. Startovacím bodem se stalo uveřejnění Andrásyho nóty²⁰, v ní Rakousko-Uhersko přijalo podmínky míru dané prezidentem Wilsonem. Představitelé domácího odboje v ní viděli očekávanou kapitulaci, proto byl 28. října 1918 vyhlášen samostatný Československý stát, ačkoli byla tato akce do jisté míry spontánní, Masaryk jí schvaloval „*Je patrné, že svým postupem dr. Rašín a jeho přátelé, ..., připojili domácí převrat k vrcholnému úspěchu zahraniční vlády...*“ (Masaryk 2005, s. 318). Samozřejmě celý proces nebyl ani zdaleka dokončen. Následovala jednání v Ženevě mezi domácím Národním výborem a zahraniční Národní radou, představující oficiálně uznanou

¹⁹ V projevu ministra zahraničí Stephena Pichona 30. června 1918 (Soubigou 2004, s.206).

²⁰ Gyul Andrásy, ministr zahraničních věcí Rakouska-Uherska, tuto nótu nepsal jako kapitulaci, vyhlášení státu tak proběhlo vlastně založené na omylu.

prozatímní vládu, dne 31. října byl podepsán konečný dokument. V něm je uznána pařížská Národní rada a všechny její akce, Beneš jako ministr a republikánská forma státu, definitivně bylo zrušeno spojení s dynastií i říší (Masaryk 2005, s. 319-320). Konec proměny nastal 14. listopadu veřejným vyhlášením republiky a zvolením T.G. Masaryka jejím prezidentem (Soubigou 2004, s. 216). Na mírových jednáních ve Versailles byl přítomen Edvard Beneš a předseda vláda Karel Kramář, ten však nebyl příliš výrazný nebo úspěšný v jednáních, prezident zůstal v Československu, kde ho dle jeho vlastního názoru bylo více třeba.

4.1.1 Role legií a krajanských kolonií v uznání nového státu

Na krajanské kolonie se Masaryk začal soustředit již záhy po svém odchodu do exilu, věděl, že lidé doma nebudou moci otevřeně podporovat protirakouské postoje, protože by se tím vystavili riziku pronásledování rakouskými úřady, nicméně podporu veřejnosti potřeboval, proto bylo nutné kolonie zorganizovat a získat pro myšlenku samostatnosti. Soustředil se přitom především na Francii, Rusko a Ameriku. Získání Čechů a Slováků žijících v Americe se věnoval už od roku 1914²¹, české sympatie si získal bezprostředně, už v prvním roce války zde lidé založili Americký výbor pro osvobození Českého lidu a o rok později České národní sdružení (Soubigou 2004, s. 207). Jejich komunita byla početná, a navíc šlo vesměs o vzdělané a poměrně bohaté jedince. Slováci podobný elán neprojevali, Slovenská národní liga ještě v roce 1914 otevřeně usilovala o samostatnost Slovenska (tamtéž, s. 213). I tady se ale Masarykovi podařilo brzy prosadit, v listopadu 1915 vydali Slováci společně s Čechy protirakouský manifest.

Od Ameriky si Masaryk sliboval hlavně peníze na další činnost a na vznikající legie, příjmy plynuly především z pořádaných finančních sbírek (Masaryk 2005, s. 309). Všechny odbojové akce se financovaly z vlastních zdrojů, to Masaryk považoval za velmi důležité a všechna protitvrzení vyvracel. V jedné ze svých zpráv o zahraniční činnosti přímo popsal: „nemuseli jsme z národních peněz vzít ani krejcar a nevzali jsme. Svou rebelii jsme si platili sami.[...], nestáli bychom za nic, kdybychom to nedovedli.“ (Masaryk 2003, str. 42). Obvinění a pochybnosti týkající se financování²² zahraniční činnosti byla vznášena ještě poměrně dlouho po vzniku samostatného státu a Masaryk se pokaždé musel znovu hájit. Nad očekávání však americká kolonie projevila i politický potenciál a díky její vydatné angažovanosti se podařilo získat americké politiky pro věc samostatného Československa.

²¹ I před tím zde byl známý díky předchozím pobytům spojeným s přednáškovou činností a mnohé známosti vybudoval díky rodině manželky Charlotte.

²² Útoky byly vedeny hlavně proti Benešovi, ovšem Masaryk, který fondy spravoval zasahoval do sporů velmi četně. Poslední vyjádření k tomuto tématu vydal dokonce až roku 1931 (Pecháček 1984, s. 86). Je do jisté míry předmětem dohadů, zdali šlo ve sporech skutečně pouze o finance nebo to bylo součástí „protihradní“ politiky.

Nejen finanční, ale i lidský kapitál byl potřeba pro úspěch, ten měly přinést zejména akce v Rusku a Francii, kde se začínaly formovat naše legie. Ty považoval sám Masaryk za jeden z nejdůležitějších faktorů úspěchu, získaly pozornost a sympatie Spojenců, hlavně pak Sibiřská anabáze (Masaryk 2005, s. 213). Ovšem pro potřeby státu bylo nutné vytvořit národní armádu, která by nebyla jen součástí armády některého z dalších bojujících států. Na formování vojska měl největší podíl Štefánik, jako naturalizovaný Francouz disponoval mnohými kontakty, které Masaryk ani Beneš nezískali. Navíc aktivně bojoval na různých frontách v průběhu války, to mu přineslo další kredit při vyjednáváních. Začal ve Francii, poté odešel do Itálie, a nakonec byl vyslán do Ruska. Nejdříve jenom verboval Čechy a Slováky pro zvláštní francouzské pluky, později tvořil národní jednotky (tamtéž, s. 170), samozřejmě s povolením jednotlivých vlád. Největší pozornost strhávala a dodnes poutá ruská akce.

Do Ruska Štefánik odjel v létě 1916 se záměrem vytvořit jednotku našich vojáků, kteří by pak byli posláni na frontu v Francii (Masaryk 2005, s. 170). Tento cíl však nebyl zcela naplněn a do Francie odjela jen hrstka vojáků. Pro povolení vzniku naší armády v Rusku nejen jako součástí armády ruské byla zlomová bitva u Zborova 9. října 1917, statečnost českých vojáků upoutala pozornost a díky vítězství bylo povoleno vytvoření vlastní armády (Herben 1948, s. 80). Dalším počinem československých legií v Rusku byla Sibiřská anabáze, ta zaujala pozornost a získala sympatie u Spojenců. Legie si probojovaly cestu přes Transsibiřskou magistrálu až do Vladivostoku. Zprávy o ní upoutaly nejen politické kruhy, ale i veřejnost v Americe i Evropě, celý příběh měl nepopiratelný vliv na další rozhodování Dohody v otázkách uznání státu (Masaryk 2005, s. 213). Československo bylo státem s vlastní armádou, politickým velením, ale až do jeho vyhlášení bez území.

Utvoření oficiálních Československých jednotek a vojenskou akci považoval T.G.M za vrchol akce pro Rakousko-Uhersku (Masaryk 2008, s. 239). Kromě problémů vynořujících se kolem jejich povolení tu byl ovšem problém právní. Rekrutování jednotek ze zajatců, z velké části se sami vzdali, protože nechtěli bojovat na straně Rakouska, bylo v rozporu s mezinárodním právem, i k tomuto našel Masaryk podpůrný argument. Německo samo jedná a jednalo mimo nějaký řád – porušilo neutralitu Belgie a samo utvořilo jednotku z Irských zajatců a Rakušané z polských (tamtéž, s. 264-265). Mimo tyto, dá se říci mezinárodní aspekty utváření legií, musel řešit i rozpory ve vlastních řadách týkající se angažovanosti legií v Rusku. Legionáři sami se podřizovali autoritě T.G.M, a proto respektovali jeho příkaz se nijak nezúčastňovat revoluce, ale ne všichni čeští politici byli stejného názoru. Dr. Kramář chtěl, aby legie zasáhly proti bolševikům, obecně byl toho názoru, že by se i nová republika měla více

prorusky orientovat (Pecháček 1984, s. 19), osobní rozpory mezi ním a prezidentem Masarykem se poté přenesly i do politiky nového státu.

4.2 Vnitřní uspořádání

Politický charakter Československa a jeho význam pro Evropu popsal Masaryk hned v několika dílech. Velkou pozornost k němu upíral i v *Nové Evropě*. Vyzdvihl jeho bohatou historii i polohu v srdci Evropy, postavení státu považovali za strategické i další státníci, T.G.M často citoval výrok připisovaný Bismarckovi, že „*Kdo je pánem Čech, je pánem Evropy*“ (Masaryk 2008, s. 28). Počítal s připojením Slovenska jako samozřejmostí. Celý stát měl dle něj významné strategické postavení i z jiného důvodu, společně s dalšími nově vzniklými malými státy bránil dalšímu rozpínání Německa, Turecka a Maďarska. Celkově měly tuto hráz tvořit Polsko, Československo a Jihoslované (tamtéž, s. 50). Jako formu státu zvolil republiku, založenou na demokracii, otázka to ovšem nebyla po celou dobu jednoznačná, zpočátku se zabýval i možností monarchie. Demokracie pro Masaryka znamenala nejlepší státní formu a byla nedělitelně spjata s humanitou. Věřil, že státy se udržují těmi ideály, ze kterých vznikly (Herben 1948, s. 109), dbal na důsledně dodržování demokratických zásad i proto mělo Československo relativně brzy po svém vzniku pověst jednoho z nejdemokratičtějších států Evropy (Opat 1994, s. 70). I přesto se mu nevyhnuly krize, větší přišla už v roce 1921²³, Masaryk byl vážněji nemocen, nemohl tak plně uplatňovat svou autoritu při řešení sporů, řešením bylo ustavení „Pětky“ (Pecháček 1984, s. 98). K částečnému narušení zavedených demokratických procedur přistoupil v roce 1933, kdy prosadil zmocňovací zákon pro sebe a svou vládu, protože parlamentní řešení v těchto nejistých dobách trvala příliš dlouho (Herben 1948, s. 105).

V domácí politice jinak prosazoval cestu reforem, jedině reformy mohou vytvořit takové podmínky, ve kterých budou všechny revoluce a války zbytečné (Opat 1994, s. 56). V otázkách vnitřní politiky se spoléhal na dlouholeté spolupracovníky, a navíc se sám aktivně angažoval, jako prezident měl ústavou sice přesně dané pravomoci, ale vzhledem k osobní autoritě byl schopen mnohá rozhodnutí ovlivnit i nad jejich rámeček. Původně mu nově vznikající Ústavní listina, přiznávala ještě méně pravomocí, měl mít veskrze reprezentativní funkci, kterou odmítl „*Tož to ne!*“ řekl a sám přidal návrhy změn²⁴ (Pecháček 1984, s. 13). Všechny změny byly obsaženy v prozatímní ústavě z roku 1918 a poté i v oficiální z roku 1920. Nová ústava dále

²³ Kromě vnitřní krize musela být řešena i vnější hrozba. V říjnu 1921 se císař Karel I. pokusil o restauraci monarchie v Maďarsku, Československu s Jugoslávií tak preventivně začala mobilizace (Masaryk 2007, s. 152).

²⁴ Tyto změny posilovaly pravomoci prezidenta: nyní mohl určovat členy vlády, počet ministrů, byl nejvyšším velitelem branné moci, měl právo veta, mohl udělit amnestii, musel podepsat rozsudek k trestu smrti, aby mohl být vykonán aj. (Pecháček 1984, s. 14-15).

upravovala minimální věk pro zvolení prezidenta na 35 let, to vymohl sám Masaryk, aby připravil půdu pro možné zvolení Edvard Beneše jeho nástupcem, a stanovila volební období na 7 let s možností jednoho znovuzvolení²⁵. Silnější postavení jeho úřadu Masaryk samozřejmě vítal, ale tvrzení, že se snažil o zavedení jakéhosi poloprezidentského systému jsou přehnaná, sám doznával, že stát potřebuje silnou vládu a parlament, ve který jako v instituci budou mít lidé důvěru, nikoli silného prezidenta.

Nedá se říci, že by v okruhu domácích politiků neměl odpůrce, časté spory vedl zejména s Kramářem, a to spory nemalého rázu (Opat 2003, s. 398), často je řešili přes vyjádřeními skrze tisk. Tisku Masaryk využíval velmi hojně, komentoval nejen k aktuální situaci na politické scéně, ale i vydané knihy a události, a to k nevoli některých dalších politiků (Masaryk 2007, s. 226). Co se týče konkrétních procesů, měl prezident mírně odlišnou představu, než jaké bylo jejich fungování v reálu, ovšem jak často přiznával, republika a demokracie se v novém státu se musela teprve plně rozvinout. Proto preferoval vládu odborníků, která měla sloužit jen jako technický prostředek (Pecháček 1984, s. 33), dával velkou váhu úřednictvu, to bylo podle něj páteří státu. Skutečná práce parlamentu pak ležela ve výborech a jednotlivcích, celý parlament měl jen hlasovací funkci (Masaryk 2007, s. 208). Kromě obecných zásad musel T.G.M řešit i zcela konkrétní problémy. Jedním z nich byla volba jeho nástupce, původně myslel, že by jeho prvním nástupcem mohl být Švehla a po něm Beneš. Švehla však volbu nejprve odmítal a poté mu jeho zdravotní stav už nedovoloval se o post ucházet, proto se Masaryk snažil prosadit Beneše, přesvědčen o jeho kvalitách soudil, že republiku udrží. „*Kdyby mu Pánbůh dal zdraví, mohl být (zvolen) 2x a za tu dobu by se republika konsolidovala*“, napsal v jednom z dopisů z roku 1929 (Pecháček 1984, s. 68) Dalším dlouhodobým problémem byly národnostní menšiny.

S těmi se musel v rámci přijímaných rozhodnutí vyrovnat, Československo bylo státem multinacionálním a multikulturním (Opat 1997, s. 10). Práva menšin měla být, podle Masarykova dřívějšího vyjádření, chráněna zákonem a s každou národnostní otázkou zacházeno jako s problémem samostatným (Masaryk 1994, s. 190). Prezident si dobře uvědomoval, že na vztazích mezi jednotlivými národy státu závisí jeho stabilita a prosperita (Opat 1994, s. 115). Největší menšinou u nás byla Německá, čeští Němci představovali početnou skupinu, kulturně vyspělou, vzdělanou a poměrně bohatou. Setrvání území jí obývaných v Československu Masaryk odůvodňoval jednak historickým právem, jednak tím, že její příslušníci nikdy neusilovali o odloučení. Samozřejmě hrstka z nich se dovolávala práva

²⁵ Výjimku z tohoto dostal Masaryk, který mohl být do úřadu volen neomezeně (Opat 2003, s. 316).

na sebeurčení, ale nebyli v tom jednotní, navíc právo na sebeurčení bylo jedním z hlavních bodů Masarykova programu ovšem varoval před jeho zneužitím (Opat 1997, s. 12). Oficiálně byla na mírových konferencích potvrzena celistvost státu s tím, že by „*odtržením Německé minority byla poškozena Česká majorita*“ (Masaryk 2005, s. 354). Někteří Sudetští Němci²⁶ a Maďaři neuznávali vznik státu až do podpisu Versailleské smlouvy v roce 1919. I poté ale někteří příslušníci menšin plně neakceptovali připojení ke státu, rok po vzniku republiky musela být vyslána armáda na Slovensko, aby zde potlačila vpád Maďarské komuny (Opat 1994, s. 136). Prezident nepodceňoval jejich projevy nespokojenosti, soudil však, že je lze vyřešit na základě diskuze, snažil se je přesvědčit, že nemají důvod k nespokojenosti a že pouze pokud budou spolupracovat, mohou se podílet na správě státu. Jejich rozhořčení argumentoval psychologicky, ve starých poměrech představovali vládnoucí vrstvu, nyní sice mají stejná práva jako ostatní, ale nemohou se smířit s novým postavením (Masaryk 2007, s. 410).

Mezi dalšími velkými opatřeními požadoval T.G.M sekularizaci, ačkoli byl sám členem evangelické církve. V duchu demokratických zásad byly zrušeny veškeré šlechtické výsady (Opat 2003, s. 291). Prezident pozoruhodně řešil i zdánlivě jednoznačné, nejasnosti viděl Masaryk ve stanovení přesného data vzniku Československa, pomineme-li přesvědčení o nepřetržité existenci *de iure*, v úvahu přicházelo hned několik dat. On sám se klonil k 15. říjnu, kdy došlo k uznání prozatímní vlády, jiní tvrdili, že stát existuje až od připuštění jeho zástupců k mírovým jednáním v Paříži, což se stalo až v lednu 1919 (Masaryk 2005, s. 313). Pro domácí lid byl rozhodujícím dnem 28. říjen, den vyhlášení republiky na vlastním území, lidé se s tímto datem nejvíce ztotožnili, a proto ho Masaryk nakonec přijal jako formální začátek našeho státu (tamtéž, s. 316). Další vnitrostátním problémem byly otázky sociální mezi národy se projevovaly často až propastné rozdíly, nejhůře si v těchto záležitostech stála Podkarpatská Rus.

Kromě formy státu, se bylo nutné zabývat i reálným územím. Problematickým územím byla Podkarpatská Rus, její obyvatelé si sami rozhodli o přičlenění k československému státu, spojení jim mělo poskytnout plnou autonomii v podstatě na federalistickém základu (Masaryk 2005, s. 199). Dle ústavy byla Podkarpatská Rus autonomním územím republiky, s vlastním sněmem zplnomocněným rozhodovat v předem určených oblastech politiky, dále byly v ústavě stanoveny přesné hranice, jazyková otázka se vyřešila ustanovením dosud používané lidové řeči oficiálním jazykem. Jméno pro svou řeč i stát si pak Rusíni mohli zvolit sami. Rusínsko,

²⁶ Čeští Němci jednali s Němci v Rakousku o vytvoření tzv. Německého Rakouska, 21. října 1918 na území rakouském a pohraničním pásmu Čech, které bylo rozděleno na 4 části, odvolávali se na Wilsonem deklarované právo na sebeurčení (Opat 1994, s. 136).

jak oblast sám Masaryk nazýval, mělo i zvláštní finance (Masaryk 2003, s. 183). Autonomie byla sice deklarována mírovými smlouvami²⁷, nicméně její zanedbaný stav, zapříčiněný dlouhými lety maďarizace vyžadoval nutné reformy (Masaryk 2007, s. 211-212). Musela být vybudována administrativa, provedena pozemková a sociální reforma. Byl ustanoven guvernér Podkarpatské Rusi dr. Žatkovič. K reálné autonomii musela Podkarpatská Rus dozrát a vychovat se její obyvatelstvo (tamtéž, s. 358). Zamýšlené odpojení mělo nastat v roce 1921 (tamtéž, s. 14).

Stát československý je státem demokratickým a demokracii bude prosazovat jak ve vnitřních záležitostech, tak v mezinárodních, hlásal jeho prezident. V mezinárodních vztazích se angažoval samostatně i prostřednictvím Společnosti národů, tam se výrazně realizoval i Edvard Beneš. Společnost národů měla být autoritou pro Evropu, tu měli zejména v letech krátce po válce vést členové Dohody, zaujmout jednotnou politiku a dojít ke shodě. Zvláště Masaryk nabádal k vyřešení vztahu Francie a Německa, spory mezi těmito státy by mohly mít vážné dopady (Opat 1994, s. 141). Dle Masarykova uvážení musela být nutně respektována politická rovnováha mezi malými a velkými státy. Československo nevzniklo pouze za čtyři roky válečného snažení, v jeho prosazování navázal Masaryk na svoji předchozí práci započatou v 90. letech, v ní vyzdvihoval dějinnou kontinuitu českých zemí, díky tomuto základu mohl odboj na konci války slavit úspěch (Šolle 1998, s. 47).

4.2.1 Slovenská otázka

Slovenská otázka rezonovala ještě dlouho po skončení války a spíše v dalších letech nabírala na síle, Masaryk připojení Slovenska považoval za věc zcela přirozenou, dokonce logickou. Už v jednáních s americkými Slováky poukazoval na to, že akce směřující k ustanovení samostatnosti Slovenska by skončily jistým neúspěchem. Mohlo by usilovat pouze o autonomii v rámci Uher, a to po dlouhých letech útisku nepřicházelo v úvahu. První ochotu ke spojení v jeden celek Slováci projeví na shromáždění konaném na začátku května posledního roku války v Liptovském Mikuláši (Masaryk 2003, s. 223). Spojení s Čechy deklarovali američtí Slováci Pittsburskou dohodou podepsanou na konci června 1918. Slovensko mělo mít vlastní administrativu, sněm i soudy (Masaryk 2005, s. 176). Jeho představitelé doma se vyslovili stejně, a to 30. října v Martinské deklaraci. Spojení dvou národů v jeden státní celek přinášelo problémy, hlavně na straně Slováků, kteří si představovali větší autonomii. Nejednotný výklad Pittsburské dohody vedl k mnohým sporům o míře autonomie slíbené slovenské části republiky, Masaryk však veškerou kritiku odkazoval na odstavec, ve

²⁷ Na tomto základě rozlišoval postavení Slovenska a Podkarpatské Rusi. Její autonomii zajišťovaly mírové smlouvy, proto až na to bude připravena dostane jí plnou, zatímco autonomii Slovenska nezajišťovaly, a tak měla být autonomie realizována jen skrze reformu správy. (Masaryk 2007, s. 358-359)

kterém obě strany souhlasily, že všechna rozhodnutí o zřízení státu byla ponechána jeho právoplatným představitelům, proto stížnosti nebyly na místě (Masaryk 2003, s. 223), přesné podmínky samosprávy pak upravovala ještě ústava z roku 1920, pro kterou byla i Hlinkova ľudová strana (Opat 1994, s. 91).

Sám tvrdil, že je pro Slovensko a vždycky byl, z tohoto a některých dalších výroků se dá usuzovat, že si na slovenské území dělal nárok, historický i kulturní a na případné separační tendence nehodlal brát velký zřetel. K zabránění Slovenska měla republika zplnomocnění vydané Dohodou, to mimo jiné určovalo jižní státní hranici (Masaryk 2005, s. 328). Masaryk chápal Slováky a Čechy jako dva v mnoha ohledech si podobné národy, ale nikdy nezamýšlel splnutí těchto dvou národů v jeden, jejich spojení v jedno soustátí založil na kulturní a jazykové blízkosti, jednotný československý národ byl myšlen jako státně-politický národ. I přes osobní vřelý vztah neváhal přikročit k příkřejším odpovědím na slovenské stížnosti. Poslanci Slovenské strany ľudové odvolávající se na Ústavu a Pittsburskou dohodu žádali autonomii pro Slovensko jimi údajně zaručenou, prezident odpověděl i takto: „*Kdo trochu zná svět, vidí, že bez nás, a mohu to říci beze mne Slovensko by nebylo osvobozeno.*“ (Masaryk 2007, s. 508) a pokračoval ke konkrétním výtkám v podrážděném tónu „... *Vy máte právo, abyste hájili autonomii. Bez autonomie nelze býti, ale ovšem autonomie vedle centralizace... Běží o to, jaký máte program. Jen křičet: autonomie - to nic není*“ (tamtéž, s. 508). Masaryk si stál za svým, dle něj mělo Slovensko dostatečná práva, které ještě podpořila reforma správy²⁸. Je možné usuzovat, že podobné Slovenské výpady bral osobně, protože se cítil být Slovákem, říkával, že Čechy jsou hlava země, zatímco Slovensko srdce (Masaryk 2008, s. 226). Přes mnohé výtky mířené na národnostní politiku první republiky je nutné podotknout, že v tomto období došlo k největšímu rozvoji Slovenska, a to díky státním zásahům.

4.3 Zahraniční politika

Ve formování zahraniční politiky sledoval s pomocí ministra zahraniční Edvarda Beneše jasnou linii²⁹, Československo muselo vést přátelskou politiku ke svým sousedům. Náležitě to bylo naplněno ve styku s Rakouskem, prezident Michael Hainisch navštívil Československo jako první z hlav evropských států v roce 1921 (Opat 1994, s.82). Poměr k Německu zůstával složitý, ale i ten se měl pomocí otevřené přátelské politiky zlepšit, hlavně muselo být dobře zacházeno s našimi Němci. Podobně negativní vztah zatím přetrvával i s Maďary, prezident

²⁸ Roku 1923 byl uveden v platnost tzv. župní zákon, který na Slovensku zavádí nový správní systém – 6 žup, 2 města s regulovaným magistrátem a celkem 79 okresů (Masaryk 2007, s. 509).

²⁹ Šlo spíše o Masarykovy myšlenky, které Beneš propagoval (Pecháček 1984, s. 92).

musel často odpovídat na otázky, jak vidí jeho budoucnost, odpovídal s optimismem sobě vlastním, tedy že dojde k jeho zlepšení.

Vzhledem k tomu, že viděl nový stát jako součást kulturního západu, orientoval Masaryk svůj zájem především na Francii a Anglii, argumentoval historickými vazbami zejména na Francii (Masaryk 2005, s. 346). Větší dosah získala zahraniční politika připojením Podkarpatské Rusy, skrze ni měly být navázány pozitivní vazby v pásmu malých národů od Baltského až k Jaderskému moři (Opat 2003, s.299). Absence přímého přístupu k moři byla považována za možnou překážku, T.G.M samozřejmě věděl, že přístup k moři je potřebný, ale dle něj nebylo potřeba přímého, stačí jej zaručit smlouvami například s Polskem nebo Itálií (Masaryk 2008, s. 274). Československo uzavíralo i jiné smlouvy s dalšími státy a bylo členem vznikající Ligy národů. Bylo součástí tzv. Malé dohody, kterou dále tvořilo Československo, Rumunsko a Jugoslávie, a která nás měla chránit před případnou Maďarskou odvetou i ruskými nároky. V každém případě šlo především o mírové řešení sporů (Masaryk 2007, s. 339).

Masaryk byl samozřejmě nucen reagovat na nepříznivý vývoj, který přišel ve 30. letech. Stále zůstával věrný názoru, že národy musí spolupracovat, především se musí dohodnout Německo a Francie, nelze opět vytvořit Evropu rozdělenou na dvě skupiny států, podle toho, s kým sympatizují. S rostoucím nebezpečím hitlerovského Německa se zabýval myšlenkou hospodářského spojení malých podunajských států. Později dokonce nastínil, v rozhovoru s rakouským vyslancem, možnost opětovného spojení Rakouska, Maďarska a Československa za účelem nutné obrany, sám však přiznával, že to není reálné a že by to možná více uškodilo (Opat 2003, s. 466). Nastalou krizi hodnotil jako důsledek lehkovážné politiky, k moci se dostali amatéři.

5 Masarykův názor na etiku konfliktu. Kdo nese vinu?

Pro zodpovězení otázky, kdo je vinen za tuto válku Německo nebo Rakousko? A dá se tato vina vůbec posoudit? Je žádoucí nejprve znát vlastní Masarykův názor na vedení války jako takové. T.G.M nebyl pacifista, tento postoj dle něj pouze připravuje půdu pro stále vzrůstající násilí. „*Pacifismus za každou cenu, to je snaha nepřirozená a lživá*“ (Masaryk 2008, s. 105). Věřil, že zlu se má odporovat v každé situaci, nejlépe už od samého začátku (Opat 1994, s. 66). Rozhodně nebyl ani militaristou, pruský militarismus označoval za zlo, které naprosto přehlíží hodnotu člověka (Masaryk 1994, s. 170). Konkrétněji Masaryk odsuzoval válku ofenzivní, byla pro něho nepřístupná a odporovala vší mravnosti. Naproti tomu obraná válka je nezbytná, etika přímo vyžaduje vzepřít se proti zlu a násilí (tamtéž, s. 171). Válku i revoluci doprovází nutnost chytrosti a lži, lež bral jako zvláštní druh násilí, kterého se má i ve válce

využívat co nejméně, proto kromě jiného popisoval stav bez válek a revolucí jako mravně vyšší (Čapek 1946, s. 148).

Světovou válku chápal jako souboj dvou diametrálně odlišných stran. Demokratický a humanitními ideály prodchnutý západ proti starým zetlelým militaristickým monarchiím. Ještě jeden zásadní rozpor spatřoval mezi válčícími stranami na straně Spojenců stály říše, které už byly světové, naopak Německo se jí teprve stát chtělo (Masaryk 2008, s. 176). Nebyl to podle něj pouze úsek historie odtržený od minulosti nebo budoucnosti, ale jen jeden článek v řetězci (Masaryk 2008, s. 177), válka znamenala první pokus lidstva o svoji organizaci na základě národnosti (tamtéž, s. 311). Masaryk soudil, že válkou je vinné vedení státu nikoli celý národ (Masaryk 2005, s. 60). Zabýval se hlavně rozložením viny mezi Rakousko-Uhersko a Německo, protože Spojenci dlouho dávali vinu pouze Němcům a Rakousko bylo přehlíženo, to nebylo spravedlivé, Rakousko samo dalo mnoho příčin k válce³⁰ a to museli Spojenci pochopit (Masaryk 2008, s. 42). Bral v potaz argumenty o značném tlaku Německa na Rakousko, ale soudil, že Habsburkové vyvíjeli tlak i obráceným směrem. Navíc po Sarajevském atentátu byla ze strany Srbska patrná značná snaha o dohodu, ale Habsburkové kladli podmínky, které se nedaly splnit a Německo jim v tom nezabránilo přitom, jak Masaryk píše „*Německo mohlo být rozumnější než to povrchní, ničemné Rakousko, a proto má vinu větší. Jedno silné a rozhodné slovo císaře Viléma by bylo bývalo Vídeň odstrašilo*“ (Masaryk 2005, s. 59). Z tohoto by se dalo soudit, že tedy větší vinu připisuje Německu, zároveň však říká: „*Rakousko tuto válku začalo a vyvolalo; Německo využilo situace a vstoupilo do ní.*“ (Masaryk 2008, s. 83). Rakousko tak bylo předvojem Německa, navíc jak T.G.M dále podotýká v průběhu války došlo v podstatě k ovládnutí Rakouska Německem, když pouze díky jeho pomoci odrazilo ruský útok na Halič a Habsburkové tak dlouhou dobu jednali podle Berlína³¹ (tamtéž, s. 138).

Podíl na vině nesoudil jen podle míry účasti na jejím vyprovokování, ale i ve způsobu vedení boje, míry jeho krutosti. Obě země si počínaly neomluvitelně násilnický, Německo například při použití bojových plynů a Rakousko při bojích v Haliči, kde byl postup jeho vojska provázen neobyčejnou krutostí často až barbarskou (Masaryk 2005, s. 60). Navíc samotné Rakousko by podle něj bylo Srbskem a Ruskem poraženo, ale Německo ho svým zásahem zachránilo a odtud bylo Rakousko už jen područí Německa (Opat 2003, s. 272). I přesto, že některé výroky můžeme brát jako poněkud rozporuplné, například ve Světové revoluci³² píše,

³⁰ Osobně vinil i Františka Josefa I., který kvůli vyhlášení války nesvolal parlament a vyhlásil jí jen on se svou generalitou.

³¹ Karel I. se po svém nástupu na trůn 1916 snažil o změnu politiky, v úvahách byl i separátní mír (Masaryk 2008, s. 91).

³² Knihu Světová revoluce: Za války a ve válce 1914-1918 Masaryk sepsal jako vzpomínkovou na svoji zahraniční akci, první vydání vyšlo roky 1925.

že válku začalo Německo, protože Rakousko podporovalo, na druhou stranu v jednom ze svých článků³³ z roku 1917 naopak udává, že Rakousko začalo válku samo a Německo se pouze přidalo (Masaryk 2008, s. 83), souhrnně však lze říci, že Masaryk přisoudil vinu oběma zemím, za největší příčiny pokládal už samotný ideologický základ jejich politiky, prusko-německý militarismus a všudypřítomný imperialismus. Sami Němci interpretovali konflikt jako boj germánství proti slovanství (tamtéž, s. 92), zatímco Masaryk, jak bylo zmíněno jí interpretoval jako souboj demokracie a humanity s militarismem a dynastismem. Z jeho pohledu pak Spojenci vedli válku legitimní (obrannou), v Čechách bylo o válce rozhodnuto nelegitimně bez souhlasu parlamentu, ten byl naposled svolán v březnu 1914, a je proto zcela oprávněně stojí na opačné straně než Rakousko (Masaryk 2008, s. 92).

Dalším bodem byl smysl této války obecně. Válka osvobodila země od starých režimů, byla překonána éra absolutismu v mnohých vlastnostech stále ještě středověkého. Po jejím skončení měly vzniknout nové zásady mezinárodní politiky postavené na vnitřních demokratických principech, které se projeví i ve vztazích mezi různými státy. Byla revolucí, díky které šla Evropa k jednotě (Masaryk 2005, s. 278), proto byl toho názoru, že je to válka konečná, která přinese takové mírové podmínky, ve kterých již další válka nevznikne, proto později i přes vzestup Hitlerovy moci v sousedním Německu stále nevěřil v možnost dalšího konfliktu (Pecháček 1984, s. 136). V tom viděl Masaryk smysl války.

6 Závěr

6.1.1 Masaryk jako politik

T.G. Masaryk byl a zůstává osobností disponující nevšední inteligencí, rozhledem a obdivuhodným odhodláním hledat pravdu. Na jedné straně tedy můžeme obdivovat tyto morální kvality, na straně druhé z toho vyplývá, že první československý prezident byl vysoce konfliktní postavou, tato konfliktnost vycházela už jeho povahy, byl duchem ryze kritickým (Opat 2006, s. 47). Ač založen poměrně teoreticky a filozoficky, využíval své postavení k praktické politice, aktivně se vyjadřoval k problémům státu nejen jako poslanec v Rakousku-Uhersku, ale i jako prezident v Československu.

Jeho charakteristiku lze vyčíst z činnosti v odboji. Byl politikem, který si uvědomoval ohromnou sílu propagandy a vynikal v práci s veřejným míněním (Masaryk 2015, s. 202). Zároveň ho ani tento um nepřivedl na cestu možného autoritativního vládnutí, které by byl jistě silou své osobnosti schopný vytvořit, tady můžeme obdivovat jeho věrnost humanitním a

³³ Článek s názvem „Rakousko v úzkých“ původně napsaný pro časopis The Daily Graphic vydaný v dubnu 1917, v práci čerpáno z jeho přepisu v knize Válka a revoluce II (Masaryk 2008, s. 83).

demokratickým ideálům. I ve válečné propagandě se řídil podle pevných zásad – nenadávat Němcům, nečinit prázdné sliby, ukazovat fakta, nezkrášlovat, ale také nepodceňovat nepřítele (Čapek 1946, s. 156). Velký důraz kladl na vzdělání, pouze vzdělaný člověk může zodpovědně jednat, prosperovat a co je důležité vytvářet ideály, kterých chce dosáhnout, bez nich není možný jakýkoli pokrok (Opat 2006, s. 125). V některých názorech se může Masaryk jevit až jako utopista, ale pravdou zůstává, že neměl iluze. V praktických věcech dokázal být obdivuhodně realistický, a to i v těch záležitostech, které se pro něho staly životním posláním, například demokracii v Československu označil za nezralou i v letech 1933 a 1934 (tamtéž, s. 62). Částečně může být zarážející jeho tvrdost, neflexibilita s jakou postupoval v některých případech, jako v otázce Slovenska. Výtky ze strany jeho zástupců odmítal a dával poměrně tvrdé odpovědi, ovšem nutno dodat, že při hlubším vstupu do problému byly jeho kroky přesně promyšleny, odpovídal v souladu se všeobecně známou vizí. Jistě existuje mnoho sporných bodů v jeho filozofii i činech, druhá světová válka a následná komunistická nadvláda zdánlivě dokázala, že jeho ideály selhaly, ale nutno dodat, že ke zničení malého státu, jakým bylo Československo bylo potřeba čtyř velmocí a jedné dohody, to dokazuje, jak pevné byly základy, které Masaryk postavil (Opat 1997, s. 16).

6.1.2 Proměny názorů v čase

Masarykův názor se radikálně proměnil na začátku války, zatímco před válkou a vlastně i po jejím vyhlášení, to ho zastihlo na dovolené v Německu, nicméně mu nepřikládal takovou váhu a považoval ho jen za taktický krok Německa (Masaryk 2005, s. 14), stále zastával pozici neochvějného reformátora, po vypuknutí bojů se však otevřeně postavil proti rakouské říši. Důvody, které ho vedly k tomuto kroku byly vlastně poměrně malé. Po cestě z dovolené mohl pozorovat přípravy na válku v Německu i doma a seznal, naprosto diametrální rozdíly. Připravenost a nadšení německých branců a na druhé straně neochota českých vojáků a odmítání boje na straně Rakouska, ho přiměly k činům.

Svůj odboj byl připraven organizovat za hranicemi země, ale bez podpory doma nemohl být úspěšný, proto se ještě před odjezdem spojil s několika dalšími osobnostmi české politiky a založil organizaci zvanou Maffie (Novotný 2019, s. 20), která zajišťovala odbojovou činnost doma. Už tehdy úzce spolupracoval s Edvardem Benešem, který za ním poté přijel za hranice. Masaryka a Beneše pojilo přátelství, to mu nabídl sám T.G.M (Opat 2014, s. 170), spoléhal se na něho jak za války, tak poté i doma při budování státu. Jak moc oceňoval Benešovu práci je patrné z jeho projevů, ve kterých nezapomínal vyzdvihovat jeho zásluhy a konečně i z prostého faktu, že jej prosadil do všech vlád a bránil před kritikou, znám je především případ sporu

Kramář versus Beneš nebo případ brožury Viktora Dyka *Ad usum pana presidentae republiky* (Pecháček 1984, s. 140).

Zahraníční akci začal ve Švýcarsku, kam za ním v roce 1915 dorazil i E. Beneš a následně oba přesídlili, Beneš do Paříže a Masaryk do Londýna. Masaryk si vybral pro svou dočasnou emigraci západ, toto rozhodnutí nebývá doceňováno, pro stejné účely se nabízelo i Rusko, rusofilství a panslavismus byly hodně rozšířeny, a celý vývoj mohl směřovat úplně jinam, stejně jako orientace zahraniční politiky budoucího Československa. S odstupem času toto rozhodnutí můžeme docenit více než někteří jeho současníci, prozíravou volbu místa lze přičítat Masarykově znalosti Ruska a také nepřátelskému postoji carského režimu vůči jeho osobě.

Prvním velkým úkolem bylo přesvědčit Spojence o nutnosti rozbití Rakouska-Uherska a uznání viny, kterou za válku neslo, aby mohla být uskutečněna další část plánu, tedy vymoci právo národů na sebeurčení na vlastní stát, pokud chtějí, vytvořit samostatné Československo. I v zahraničí museli překonávat mnohé problémy osobní-Masarykova dcera Alice byla doma zatčena a uvězněna, syn Herbert zemřel, druhý syn Jan byl povolán do armády; i politické – odvracet útoky Rakouské propagandy, i vlastních krajanů. Dále řešit otázky spojené s chodem akce, tížily je hlavně finanční záležitosti. Masaryk žil z příjmů z profesury na Londýnské univerzitě a Beneš z vlastních zdrojů, ale peníze byly nutné zejména pro vznikající legie. Prostředky nakonec dodali američtí krajané z veřejných sbírek, krajauské kolonie sehrály stejně jako legie důležitou roli při uznání Československého státu, představovaly veřejné mínění, protože lidé doma se nemohli otevřeně vyjádřit a Masaryk si je naklonil na svoji stranu. Kromě členů prozatímní zahraniční Československé vlády budoucí prezident úžeji spolupracoval i s představiteli dalších evropských národů, kteří se snažili o uznání svých práv a díky tomu byl schopen vytvořit tak promyšlený plán, jaký předložil v Nové Evropě. Po válce se zaměřil především na budování státu, ale aktivně se zapojoval i do celoevropských záležitostí. Věřil, že vývoj vede ke všeobecné demokratizaci ve vnitřní i zahraniční politice a ke sblížení národu a států, které by v budoucnu mohly vytvořit až federaci (Masaryk 2007, s. 297).

Ideu samostatného Československa vytvořil až po vypuknutí války, do té doby chtěl pouze jeho zrovnoprávnění v rámci Rakouska-Uherska. Otázku jeho samostatnosti, jako i samostatnosti ostatních malých národů, prohlašoval za otázku světovou, protože tyto státy měly tvořit bariéru proti rozpínavosti Německa. Připojení Slovenska považoval v podstatě za věc samozřejmou, protože nemělo lepší možnosti spojení a samostatné by se neudrželo (Masaryk 2003, s. 223). Ochotu k tomuto spojení Slováci projevíli v Liptovském Mikuláši, podpisem Pittsburské dohody i Martinskou deklarací. Připojení Podkarpatské Rusi proběhlo na základě vůle jejích občanů. Československo se muselo už v začátcích existence vyrovnat se svými

menšinami, ke kterým přistupovalo dle podepsaných dohod, ale zejména německá menšina představovala problém, trochu uklidnit situaci se podařilo ve druhé polovině 20. let, kdy se zástupci německých stran dostali do vlády, ale ve 30. letech se situace opět zhoršila. Prezident musel řešit i spory mezi členy parlamentu a pokusy o zničení demokratického řádu. Přes všechny problémy Československo rychle předcházela pověst vyspělé demokracie, která v mnohých ohledech předčila ostatní evropské země, zdála se být neochvějnou ve svých základech, ale sám Masaryk nepodlehł zdání a přiznával, že mladý stát potřebuje nejméně 50 let života k plnému rozvoji a upevnění, které mu nebyly dopřány. V zahraniční politice sledoval Edvard Beneš z pozice ministra linii vytyčenou prezidentem, linii přátelských vztahů se sousedy a vzdálenější styky orientované především na západ. T.G. Masaryk se kromě praktických věcí týkajících se války, jakými byl boj proti Rakousku-Uhersku a nové uspořádání Evropy zabýval i teoretickou rovinou – etikou války a kdo nese vinu, tu přisoudil Německu i Rakousku.

První Československý prezident vytvořil humanitní a demokratické ideály, které je možné následovat i dnes, nevymazala je nacistická ani komunistická propaganda, mnozí namítají, že jeho postava je na veřejnosti značně idealizována. To je do jisté míry pravda, kvůli fascinaci jeho osobou jsou zastíněny zásluhy Beneše, Štefánika a dalších, na druhou stranu si díky svým činům obdiv jistě zaslouží a je významnou postavou nejen českých, ale i evropských, a možná světových, dějin. Sám říkal, že lidé „měří život podle jeho délky, a ne jeho velikosti...“ (Čapek 1946, s. 183), u T.G. Masaryka jej můžeme měřit podle obou kritérií.

6.1.3 Závěry práce týkající se rozboru děl T.G.M

Své myšlenky Masaryk nejdůkladněji vyložil ve dvou dílech, jsou jimi *Nová Evropa a Světová revoluce: Za války a ve válce 1914-1918*. Zatímco *Nová Evropa* podává celkový program poválečného přetvoření evropského kontinentu v konkrétních bodech, *Světová revoluce* vydaná jako soubor vzpomínek prezidenta osvoboditele se zaměřuje na detailnější popis zahraničních aktivit českých exilových představitelů a do jisté míry i prvních hodnocení výsledků války. K některým problémům se vyjadřuje v obou dílech například rozebírá otázku viny a motivy, které ho přiměly k odchodu, na jiné už v pozdějším díle nenavazuje, už dále nekomentuje program na reorganizaci Evropy, který považoval za dostatečný. Naopak Světovou revoluci rozšiřuje o rozsáhlejší popis postavení a uspořádání Československa. Pro studium Masarykových válečných aktivit jsou tyto knihy zřejmě nejdůležitější.

Předválečné názory na Rakousko-Uherskou politiku i další oblasti jsou nejlépe vyjádřené v jeho parlamentních projevech, kde lze také pozorovat postupný odklon od

reformistické pozice. O Masarykových názorech týkajících se poválečných problémů Československa a Evropy se můžeme dočíst v rozhovorech daných nejrůznějšími zahraničními deníky a v prezidentských projevech, tyto jsou souborně vydané v knihách Cesta demokracie a Válka revoluce.

7 Zdroje

BLAHOŽ, Josef. Ústavněpolitické koncepce prezidenta W. Wilsona a vznik Československé republiky. *Pravnik* [online]. 2018, **157**(10), 799-811 [cit. 2020-07-12]. ISSN 02316625.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha : Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0170-x.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha: Fr. Borový a Čin, 1946.

HERBEN, Jan. *Chudý chlapec, který se proslavil*. Praha : Mladá Fronta, 1948.

KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. München: K. Jadrný, 1985. Arkýř (K. Jadrný). ISBN 80-202-0320-6.

KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf*. Praha: Odeon, 1987. ISBN 80-207.0283-0.

KRYSTÝNEK, Jiří. Politicko-sociální a kulturní podmínky polsko-českých vztahů v době okolo první světové války. *Z dějin polsko-českých literárních vztahů: vlivy polské literatury a její recepce v českých zemích v letech 1914-1930*, 2013, 28-32.

LEVINE, Louis. Pan - slavism and European Politics. *Political Science Quaterly*. The Academy of political science, 2020, Sv. 29, 4.

LIŠKA, Vladimír. *Tomáš Garrigue Masaryk známý i neznámý*. Praha : NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-764-8.

MASARYK, Tomáš G. *Nová Evropa*. Brno : Doplněk, 1994. ISBN 80-85765-29-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000. ISBN 80-902659-3-6.

MASARYK, T.G. *Cesta demokracie I*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2003. 80-86495-14-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914 -1918*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005. ISBN 80-86495-27-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue, VAŠEK, Richard a Vojtěch FEJLEK, ed. *Cesta demokracie II: Projevy - články- rozhovory*. 4. vyd. Praha: Masarykův ústav - Archiv AV ČR, 2007. ISBN 978-80-86495-43-9.

MASARYK, Tomáš Garrigue, PICHLÍK, Karel a Zdenko MARŠÁLEK, ed. *Válka a revoluce II: články-memoranda-přednášky-rozhovory 1917*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2008. ISBN 978-80-86495-43-9.

MASARYK, Tomáš Garrigue, DOUBEK, Vratislav a Jan KVĚTINA, ed. *Korespondence T.G. Masaryk - Slované, Poláci, Rusové a Ukrajinci*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2015. Arkýř (K. Jadrný). ISBN 978-80-87782-42-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. ISBN 978-80-86142-55-5.

NOVOTNÝ, Zdeněk. *28. říjen 1918 v souvislostech*. Praha : Epoque, 2019. 978-80-7557-197-7.

OPAT, Jaroslav. *Masarykiana a jiné studie 1980-1994*. Praha : Ústav T.G. Masaryka, 1994. 80-901478-5-2.

OPAT, Jaroslav. *Evropan s světoobčan T. G. Masaryk*. Praha: EVA, 1997. ISBN 80-901281-7-3.

OPAT, Jaroslav. *Průvodce životem a dílem T.G. Masaryka, česká otázka včera a dnes*. Praha : Ústav T.G. Masaryka, 2003. 80-86142-13-2.

OPAT, Jaroslav. *Masarykiana a jiné studie II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2006. ISBN 80-86142-21-3.

OPAT, Jaroslav. *Z času válek a chaosu v Evropě: Vzpomínky a úvahy*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014. ISBN 978-80-86142-52-4.

PECHÁČEK, Jaroslav. *Masaryk - Beneš-Hrad: (Korespondence, poznámky, komentáře)*. Mnichov: České slovo, 1984. ISBN 80-900844-9-4.

PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin*. Praha : Academia, 1999. 80-200-0777-6.

RICK, Otto. *Masaryk a Nová Evropa: Současné problémy a staré ideje*. [autor knihy] Syllaba Theodor, Jiřina Švarcová a Zdeněk Klíma. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha : Centrum pro Desk-Top Publishing filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992.

SCHOLZ, Milan. *Hledání Nové Evropy v textech T.G. Masaryka a Romana Dmowského. Komparativní pohled*. *Studia historica Brunensia*. 2017, Sv. 2, 64.

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha : Ladislav Horáček-Paseka, 2004. 80-7185-679-7.

SVOBODA, Libor. Názory TGM na ideu sjednocené Evropy. Středoevropské politické studie, 2003, Sv. 5, 2-3.

SYLLABA, Theodor. T.G. Masaryk o demokratické budoucnosti Evropy. [autor knihy] Theodor Syllaba, Jiřina Švarcová a Zdeněk Klíma. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha : Centrum pro Desk-Top Publishing filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992.

ŠOLLE, Zdeněk. Masarykova cesta k nové Evropě. [autor knihy] Syllaba Theodor, Jiřina Švarcová a Zdeněk Klíma. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha : Centrum pro Desk-Top Publishing filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992.

ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky: počátky moderní politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Praha : Mladá Fronta, 1998. 80-204-0696-4.

TEJCHMAN, Miroslav. *Balkán ve 20. století*. Charles University in Prague, Karolinum Press, 2017.

Washingtonská deklarace. Brno: Moravský legionář, 1925. Přednášky.

KOŘALKA, Jiří. Mitteleuropa Friedricha Naumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, 2003, 25.1: 12-16.